

Rivista Italiana di Studi Catalani

La *Rivista Italiana di Studi Catalani*, pubblicata con periodicità annuale in formato cartaceo, è la prima e unica rivista scientifica italiana di catalanistica finalizzata allo studio e alla riflessione critica sulla cultura catalana in ogni sua manifestazione, nel segno della più ampia interdisciplinarietà. Patrocinata dall'AISC, di cui accoglie l'espressione culturale, è aperta alla comunità scientifica e accademica internazionale e si propone come strumento di diffusione della ricerca individuale e di gruppo, nazionale ed estera, d'incoraggiamento del confronto a livello sovranazionale su temi di ricerca nell'ambito della catalanistica, a partire dalla tradizione epistemologica consolidata per favorire l'avanzamento dei metodi d'indagine e delle conoscenze e per promuovere il rinnovamento della ricerca nel settore attraverso il dialogo costante con altre aree disciplinari. Accoglie contributi scientifici originali e inediti a tema libero (articoli, note, recensioni) e proposte per la sezione monografica di carattere filologico, letterario, linguistico, artistico, storico e culturale in senso lato, con estensione temporale dalle origini alla contemporaneità.

Indicizzazione nei database internazionali:

ANVUR (Classe A), ERIH+, Latindex, CARHUS Plus, NSD - Norwegian Register for Scientific Journals, Series and Publishers, MLA International Bibliography, MIAR - Matriu d'Informació per a l'Anàlisi de Revistes.

Menció de la Delegació del Govern de la Generalitat de Catalunya a Itàlia 2015.

Direzione scientifica

Patrizio Rigobon (Università "Ca' Foscari" di Venezia e Secció Històrico-Arqueològica dell'Institut d'Estudis Catalans), Maria Teresa Cabré (Presidente della Secció Filològica dell'Institut d'Estudis Catalans), Claudio Venza (Università degli Studi di Trieste).

International Advisory Board

Lola Badía (Universitat de Barcelona), Enric Bou (Università "Ca' Foscari" di Venezia), Kálmán Faluba ("Eötvös Loránd" Tudományegyetem, Budapest), Maria Grossmann (Università degli Studi dell'Aquila), Jaume Martí Olivella (University of New Hampshire, Durham, NH), Joan Ramon Resina (Stanford University, Stanford, CA), Roser Salicrú i Lluch (Institució Milà i Fontanals, C.S.I.C. e Secció Històrico-Arqueològica dell'Institut d'Estudis Catalans), Tilbert Dídac Stegmann (Goethe-Universität, Frankfurt am Main), Giuseppe Tavani † (Professore emerito, Università di Roma La Sapienza).

Direzione editoriale

Veronica Orazi (Università degli Studi di Torino e Secció Històrico-Arqueològica dell'Institut d'Estudis Catalans).

Redazione

Gabriella Gavagnin (Universitat de Barcelona), Barbara Greco (Università degli Studi di Torino), Elena Pistolesi (Università per Stranieri di Perugia), Úrsula Vacalebri Lloret (Università degli Studi di Torino e Universitat d'Alacant).

Università degli Studi di Torino

Dip.to di Lingue e Letterature Straniere e Culture Moderne

via Verdi, fronte n. 41 – I-10124 Torino

veronica.orazi@unito.it

<https://www.ediorso.it/riscat/index.html>

Pubblicazione periodica annuale registrata presso il Tribunale di Alessandria al n. 32/2015 (4 maggio 2015) ISSN 2279-8781 ANCE 206402

Direttore Responsabile: Lorenzo Massobrio

Rivista Italiana di Studi Catalani

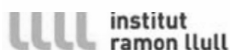
10 (2020)

Edizioni dell'Orso
Alessandria

Volume edito a cura di V. Orazi

pubblicato con contributo di fondi:

Dipartimento di LLSCM
Università di Torino

Università
Ca' Foscari
Venezia

Dipartimento di Studi Linguistici
e Culturali Comparati

La Rivista Italiana di Studi Catalani è patrocinata da:

Generalitat de Catalunya
Departament de Cultura
Direcció General de Política Lingüística

Generalitat de Catalunya
Govern de la Catalogna
Delegazione in Italia

© 2020

Copyright by Edizioni dell'Orso s.r.l.

via Rattazzi 47 – I-15121 Alessandria

tel. +39 0131 252349 fax +39 0131 257567

e-mail: info@ediorso.it

<http://www.ediorso.it>

Realizzazione editoriale e informatica: ARUN MALTESE (bibliotecnica.bear@gmail.com)

Grafica della copertina: PAOLO FERRERO (paolo.ferrero@nethouse.it)

È vietata la riproduzione, anche parziale, non autorizzata, con qualsiasi mezzo effettuata, compresa la fotocopia, anche a uso interno e didattico. L'illecito sarà penalmente perseguibile a norma dell'art. 171 della Legge n. 633 del 22.04.1941

ISSN 2279-8781

ANCE 206402

ISBN 978-88-3613-071-9

Indice

VICENT MARTINES

Faïdits i la seua lluita segons la “Cançó de la croada contra els albigesos”. Mimesi literària, resistència i ‘realpolitik’ 1

ADRIÀ MARTÍ-BADIA

La recepció dels postulats de la filologia romànica internacional sobre la llengua catalana en el conjunt de la catalanofonia (1854-1906) 29

ANNA CIOTTA

Verso il dipinto “Spiaggia di Portici” di Mariano Fortuny y Marsal: gli studi preparatori del MNAC di Barcellona e del Meadows Museum, SMU, di Dallas 65

SEZIONE MONOGRAFICA

Esriptures hipertextuals (1900-1936)

CARME GREGORI SOLDEVILA

Cinema i literatura: “Un film (3000 metres), de Víctor Català 113

ÀNGEL CANO MATEU

El mite de Jesús Infant: dues reescriptures literàries de Jacint Verdaguer i Josep Carner 131

JORDI MALÉ

Ressons bíblics en l’obra de Carles Riba. Quatre versicles 155

GONÇAL LÓPEZ-PAMPLÓ

El moment editorial d’Irene Polo. Una proposta per a l’estudi de les relacions transtextuals en “La fascinació del periodisme” 173

LLUÍS QUINTANA TRIAS

Josep Pla: una reescriptura incessant 189

NOTE

PAULA MARQUÉS HERNÁNDEZ

- Sobre la vacuïtat i la innocuïtat de la societat contemporània.*
Una nota al voltant de la prosa d'Empar Moliner 205

ATTUALITÀ

PATRIZIO RIGOBON

- Versi preziosi: cinque recenti poesie di Antoni Canu* 217

- Tavola rotonda *La Catalogna, l'Europa, la democrazia* 227

RECENSIONI

T.S. Harrington, *A Citizen's Democracy in Authoritarian Times: An America View on the Catalan Drive for Independence*, València, PUV, 2019, 290 pp. (I. Lo Giudice), pp. 259-264; *Catalonia, Iberia and Europe*, a cura di D. Duarte e G. Vale, Roma, Aracne, 2019, 364 pp. (P. Rigobon), pp. 265-269; J.C. Moreno Cabrera, *L'imperi de la llengua comuna. Guia de l'imperialisme lingüístic espanyol*, Argentona, Voliana Edicions, 2018⁴, 228 pp. e J.C. Moreno Cabrera, *Determinació nacional. Catalunya davant l'ofensiva espanyolista (2009-2018)*, Argentona, Voliana Edicions, 2019, 196 pp. (X. Ferré Trill), pp. 270-274; *La vida marítima a la Mediterrània medieval*, a cura de L. Badia, Ll. Cifuentes i R. Salicrú i Lluch, Barcelona, PAM, 2019, 396 pp. (V. Orazi), pp. 275-279; *Tripulacions i vaixells a la Mediterrània medieval*, a cura de R. Salicrú i Lluch, Barcelona, PAM, 2019, 426 pp. (V. Orazi), pp. 280-284; *Curial e Güelfa*, edició crítica de R. Aramon i Serra, text revisat per J. Santanach, A.-J. Soberanas i J. Torró, estudi i notes de L. Badia i J. Torró, Barcelona, Editorial Barcino, 2018, 451 pp. e *Curial e Güelfa*, versió de Ll.-A. Baulenas, Barcelona, Editorial Barcino, 2018, 3 voll., 141 + 216 + 179 pp. (K. Faluba), pp. 285-292; Ausiàs March, *Un male strano. Poesie d'amore*, a cura di C. Nadal Pasqual e P. Cataldi, Torino, Einaudi, 2020, LII + 180 pp. (P. Rigobon), pp. 293-297; Joan Pujol, *Els poemes de Lepant*, a cura de E. Miralles i P. Valsalobre, Barcelona, Editorial Barcino, Biblioteca Barcino 12, 2019, 192 pp. (O. Maymó Gatell), pp. 298-303; Margarita Xirgu, *En primera persona. Entrevistes i declaracions públiques*, a cura d'A. Ayats i F. Foguet, Barce-

lona, Departament de Cultura de la Generalitat, 2020, 473 pp. (R. Aran Vilà), pp. 304-311; *Gaziel i Josep Pla: Estimat amic. Epistolari 1941-1964 i textos complementaris*, a cura de M. Llanas, Barcelona, Edicions Destino, 2018, 265 pp. (X. Ferré Trill), pp. 312-315; Mercè Rodoreda, *Teatre*, a cura de E. Gallén i G. Guerra, Barcelona, IEC - Fundació Mercè Rodoreda, 2019, 342 pp. (V. Orazi), pp. 316-318; Enric Valor, *Four Valencian Fairy Tales*, translated by P. Scott Derrick and M.-Ll. Gea-Valor, introduction by J. Martines Llinares, Santa Barbara (CA), Publications of eHumanista, 2020, 66 pp. (V. Vidal), pp. 319-321; Alda Merini, *Balades no pagades*, trad. di N. Albert, Calonge (Mallorca), Ossos de Sol 48, 2019, 232 pp. (P.J. Martorell), pp. 322-323; August Bover, *Cloc!*, Tarragona, Arola Editors, 2014, 107 pp., *Beabà*, Tarragona, Arola Editors, 2014, 127 pp., *Tornaveu*, Tarragona, Arola Editors, 2018, 78 pp. (V. Orazi), pp. 324-327; Gemma Gorga, *Instruments òptics, Strumenti ottici*, trad. di G. Vincenzi, Roma, Edizioni Ensemble, 2019, 105 pp. (F. Esposito), pp. 328-334; Maria Grazia Calandrone, *Sèrie fòssil*, trad. di N. Albert, Ibiza, Edicions Aïllades - Ibiza Editions, 2019, 162 pp. (G. Gavagnin), pp. 335-338; Sebastià Portell, *Ariel i els cossos*, Barcelona, Editorial Empúries, 2019, 263 pp. (E. Simeoni), pp. 339-341; Eva Baltasar, *Boulde*, Barcelona, El Club Editor, 2020, 160 pp. (P. Marqués Hernández), pp. 342-343; Manuel Molins, *Teatre complet 1*, Introduccions de F. Foguet, S. Škrabec, M. Molins, València, Institució Alfons el Magnànim - Centre Valencià d'Estudis i Investigació, 2019, 1287 pp. (P. Rigobon), pp. 344-348; *Dramatúrgies contemporànies per a la igualtat*, a cura de I. Marcillas i B. Sansano, València, PUV, 2019, 534 pp. (M. Moreno), pp. 349-352; Jaume Lloret i Esquerdo, *Els titelles al País Valencià*, Alacant, PUA, 2019, 415 pp. (V. Orazi), pp. 353-355.

Adrià MARTÍ-BADIA

Universitat de València
adria.marti@uv.es

La recepció dels postulats de la filologia romànica internacional sobre la llengua catalana en el conjunt de la catalanofonia (1854-1906)

Resum

Aquest treball analitza la recepció dels postulats de la filologia romànica internacional sobre l'origen, la identitat i el nom de la llengua catalana en el conjunt de la catalanofonia entre 1854 i 1906. Al segle XIX es situa l'inici de la filologia romànica, i cada vegada més erudits cataloguen i estudien les diferents llengües romàniques. Progressivament, en aquest període els romanistes prenen en consideració la llengua catalana, i realitzen afirmacions sobre el seu origen –compartit amb la llengua occitana o independent des de l'inici–, la seua identitat –subordinada a l'occità o autònoma com la resta de llengües romàniques– i el nom amb què cal referir-s'hi. L'objectiu d'aquesta investigació és, doncs, esbrinar com van reaccionar els escriptors i erudits de la catalanofonia als postulats de la romanística internacional sobre l'origen, la identitat i el nom de la llengua catalana.

Paraules clau: Llengua catalana; Filologia romànica; Origen, identitat i nom de la llengua catalana.

Abstract

This paper analyses the reception of the postulates of the international Romance studies about the origin, the identity and the name of the Catalan language among the Catalan Countries between 1854 and 1906. Romance philology emerged in the 19th century and scholars started to categorize and study different romance languages. Progressively, during this period, Romanists took into consideration the Catalan language and made statements about its origin –shared with the Occitan language or independent from the beginning–, its identity –subordinated to Occitan or autonomous as the other romance languages– and the name of the Catalan language. The objective of this research is to discover the reception of the Catalan-Speaking writers and scholars to the postulates of the international romance philology about the origin, the identity and the name of the Catalan language.

Keywords: Catalan language; Romance studies; Origin, identity and name of the Catalan language.

1. Introducció

El moviment de la Renaixença, que va sorgir a la major part dels territoris de llengua catalana –sobretot a les grans ciutats com Barcelona, València i Palma–, va implicar un desvetlament de la consciència lingüística de molts catalanoparlants, sobretot d'aquells que van formar part dels moviments renaixencistes, bé com a protagonistes, o bé com a espectadors. Aquest augment de la consciència lingüística dels catalanoparlants, també va significar un increment en l'interés per la llengua pròpia i per les qüestions que l'envoltaven, com la seua història (interna i externa) i la creació literària, entre d'altres. En aquest sentit, cal destacar la formació de nous erudits, historiadors i filòlegs, que es van veure atrets per la lectura i l'estudi dels esdeveniments que configuraven la llengua i sobre la qual hi havia moltes preguntes que encara no havien trobat una resposta científica i contrastada.

Quin era l'origen de la llengua catalana? On i quan es va originar? Quina posició ocupava entre la resta de llengües romàniques? Era una llengua com ho eren el castellà, el francès, el portugués i l'italià? O era un dialecte? Si era un dialecte, de quina llengua ho era? De l'occità? Del castellà? Eren moltes interrogacions per respondre, a algunes de les quals s'hi havien aproximat anteriors erudits, historiadors i protofilòlegs nostrats.

Com afirma Bernat i Baltrons¹, els renaixencistes havien d'arribar a un mínim de consens sobre la llengua que volien restablir literàriament, i era una tasca difícil de materialitzar per la manca d'experts i de tradició en què recolzar-se després de segles de desatenció.

Paral·lelament, el naixement de la filologia romànica al segle XIX va esperonar nombrosos romanistes estrangers a conèixer la llengua catalana, els quals amb el pas dels anys la van estudiar cada vegada amb més detall. Entre els objectius d'aquests filòlegs cal destacar la catalogació del català entre la resta de les llengües romàniques, així com la identitat, el nom i l'origen d'aquesta llengua². Fruit d'aquest context, nombrosos erudits i

¹ F. BERNAT I BALTRONS, *La crisi del llemosinisme a la Catalunya del vuit-cents*, dins *Occitània en Catalonha: de tempes novèls, de novèlas perspectives. Actes de l'IXen Congrés de l'Associación Internacionala d'Estudis Occitans*, a cura de A. Carrera i I. Grifoll, Barcelona - Lleida, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya - Diputació de Lleida - Institut d'Estudis Ilerdencs, 2017, p. 315.

² Per a les investigacions dels romanistes estrangers sobre la llengua catalana al segle XIX i principis del XX veg. A. MARTÍ-BADIA, *Els postulats de la filologia*

escriptors catalanoparlants van poder conèixer els resultats de la romanística internacional, això sí, amb diferents posicionaments, com veurem tot seguit. A la Catalunya del Nord, cal destacar els treballs d'erudits com Francesc Cambouliu; a Catalunya, els d'Antoni de Bofarull i Manuel Milà i Fontanals; a les Illes Balears els de Marià Aguiló, Tomàs Forteza i Antoni M. Alcover; i al País Valencià, els de Teodor Llorente i Constantí Llombart.

Ara bé, amb l'excepció de Milà i Fontanals, «els escriptors i els erudits catalans que tractaren aquesta qüestió van mantenir-se, en línies generals, bastant al marge de les descobertes i els assoliments dels romanistes europeus»³.

En el cas valencià caldria afegir-hi l'excepció de Llorente, l'obra del qual no es pot comparar a la de Milà i Fontanals perquè l'estudi de la llengua no era un dels seus objectes d'investigació. Pel que fa a les Illes Balears, convé esmentar el mallorquí Antoni M. Alcover, que –com Llorente– estigué en contacte amb erudits i escriptors europeus, però que la seua important aportació fou cap al final del període ací estudiat i més decisiva en el primer terç del segle XX.

Recentment, Bernat i Baltrons⁴ també ha proposat replantejar l'impacte de la incipient romanística internacional per la poca difusió que aquesta va tindre a Catalunya abans de 1860 i per la importància que van tindre els Jocs Florals de Barcelona.

D'altra banda, al llarg de la història hi han hagut fets que han dificultat el reconeixement del català com a llengua romànica independent de l'occità, com són la contigüïtat geogràfica, els vincles d'ambdós territoris a l'Edat Mitjana, la creació poètica en occità dels autors catalans medievals, la proximitat entre ambdues llengües, que ambdós idiomes no disposaren del suport d'un estat propi independent, els usos literaris perllongats al llarg de la història, la llarga tradició d'identificar el català i l'occità –tant dins com fora dels territoris de parla catalana–, així com el prestigi de què gaudien els trobadors medievals occitans al segle XIX⁵.

romànica internacional sobre l'origen, la identitat i el nom de la llengua catalana (1806-1906), dins «Scripta», XIII, 2019, pp. 60-80.

³ J. GINEBRA, *Renaixença catalana i llengua occitana. A propòsit d'Antoni de Bofarull*, dins *Actes del Vuitè Col·loqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes. Tolosa de Llenguadoc*, 12-17 de setembre de 1988, a cura d'A.M. Badia i Margarit i M. Camprubí, Barcelona, PAM, 1989, vol. I, p. 143.

⁴ F. BERNAT I BALTRONS, *La crisi del llemosinisme*, cit., pp. 317-318.

⁵ J. GINEBRA, *Renaixença catalana i llengua occitana*, cit. pp. 143-146.

De fet, pel que fa a aquest darrer aspecte, tampoc hi havia hagut unanimitat en el segle XVIII i en la primera meitat del XIX. Hi havia qui afirmava que el català procedia directament del llatí sense un origen compartit amb l'occità –com el tarragoní Pere Màrtir Anglès, el banyolí Josep Ullastre i el barceloní Josep Pau Ballot–, qui considerava que l'occità derivava del català i qui creia en teories més singulars com el parentiu del català amb el grec i l'hebreu, entre d'altres⁶.

Al capdavant, si els renaixencistes catalans, valencians i balears hagueren continuat creient en el llemosinisme, probablement hagueren confluït amb els felibres occitans, «ja que ambdós grups compartien nombroses afinitats», però finalment la Renaixença i el Felibritge es van allunyar, sobretot, per la qüestió lingüística⁷.

Així doncs, l'objectiu d'aquest treball és analitzar els coneixements dels erudits i escriptors de la catalanofonia respecte a l'origen, la identitat i el nom de la llengua catalana entre 1854 i 1906. Un tema sobre el qual hi ha autors que –amb més o menys detall i profunditat– han examinat aspectes concrets, com Rafanell i els projectes d'una comunitat catalano-occitana en llengua, història i identitat⁸; en territoris concrets com Catalunya, en el cas de Solà i l'origen de la llengua⁹, de Bayà i Pascual i la identitat del català¹⁰, de Bernat i Baltrons i la crisi del llemosinisme¹¹, de Ginebra i l'origen, la identitat i el nom de la llengua catalana en Antoni de Bofarull¹²; així com Massot i Muntaner i la consciència lingüística dels mallorquins¹³. Altrament, la selecció dels protagonistes d'aquest estudi ve determinada perquè hi apareixen els escriptors i erudits dels territoris de parla catalana que van realitzar afirmacions sobre els tres aspectes esmentats adés, amb

⁶ J. SOLÀ, *L'origen de la llengua al segle XIX català*, dins *Homenatge a Antoni Comas*, Barcelona, UB, 1985, pp. 468-474; J. GINEBRA, *Renaixença catalana i llengua occitana*, cit. pp. 144-145.

⁷ F. BERNAT I BALTRONS, *La crisi del llemosinisme*, cit., pp. 315-316.

⁸ A. RAFANELL, *La il·lusió occitana*, Barcelona, Quaderns Crema, 2006.

⁹ J. SOLÀ, *L'origen de la llengua*, cit.

¹⁰ M.R. BAYÀ – N. PASCUAL, *La identitat del català com a llengua romànica: opinions dels segles XVIII i XIX*, dins «Anuari de Filologia. Secció C. Llengua i Literatura Catalanes», III, 1992, pp. 21-45.

¹¹ F. BERNAT I BALTRONS, *La crisi del llemosinisme*, cit.

¹² J. GINEBRA, *Renaixença catalana i llengua occitana*, cit.

¹³ J. MASSOT I MUNTANER, *Els mallorquins i la llengua catalana. Segles XIII-XXI*, Barcelona, PAM, 2018.

especial atenció a les aportacions dels qui més grau d'incidència social van tindre en aquest període.

Per últim, la primera data correspon a la publicació *La lengua catalana*, article d'Antoni de Bofarull al «Diario de Barcelona»¹⁴, on ofereix una panoràmica del desenvolupament històric del català i el diferencia del «llemosí» de les terres occitanes. Mentre que la segona data correspon a la celebració dels Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana a Barcelona (1906), que va comportar l'assumpció de la unitat de la llengua catalana per representants de tota la catalanofonia i va significar la superació del llemosinisme onomàstic.

2. A Catalunya

Entre els partidaris de la posició que les llengües romàniques deriven del llatí vulgar, i no del clàssic, trobem erudits com el vilafranquí Manuel Milà i Fontanals¹⁵, el reusenc Antoni de Bofarull i Brocà¹⁶, i els barcelonins Pere Felip Monlau i Roca¹⁷, Florencio Janer i Graells¹⁸ i Ignasi Ferrer i Carrió¹⁹.

A Catalunya cal destacar –d'una banda– la figura de Bofarull, organitzador i dinamitzador renaixencista que gaudia d'influència en els cercles del

¹⁴ A. DE BOFARULL, *La lengua catalana*, dins «Diario de Barcelona», 1-VIII-1854, pp. 5506-5508.

¹⁵ M. MILÀ I FONTANALS, *Documentos literarios en antigua lengua catalana*, dins «Diario de Barcelona», 13-I-1858, edició del matí, pp. 347-350; IDEM, *De los trovadores en España. Estudio de lengua y poesía provenzal*, Barcelona, Imprenta de Magriñá y Subirana, 1861.

¹⁶ A. DE BOFARULL, *La lengua catalana considerada históricamente. Discurso leído en la sesión pública inaugural de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, el día 8 de noviembre de 1857*, Barcelona, Jaime Jepús y Ramón Villegas, 1858; IDEM, *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana*, Barcelona, El Plus Ultra, 1864.

¹⁷ P.F. MONLAU, *Del origen y formación del romance castellano*, dins *Discursos leídos ante la Real Academia Española*, Madrid, M. Rivadeneyra, 1859, pp. 3-28.

¹⁸ F. JANER, *Prosistas y poetas catalanes antiguos y modernos*, dins «Revista de Cataluña», I, 1862, pp. 190-198; II, pp. 408-416.

¹⁹ I. FERRER I CARRIÓ, *Formación de la lengua catalana*, dins «El Clamor del Magisterio», 2-II-1883, pp. 33-34; 16-II-1883, pp. 49-50; 23-III-1883, pp. 89-90; 2-II-1883, pp. 105-107.

moviment vuitcentista; i –d'altra banda– la de Milà i Fontanals, que tenia un gran prestigi intel·lectual²⁰. En primer lloc, l'aportació de Milà i Fontanals en el procés de reconeixement de la identitat del català com a realitat lingüística no subordinada fou molt important, especialment entre els intel·lectuals catalanoparlants. De fet, Milà i Fontanals es pot considerar el pioner de la lingüística catalana moderna, ja que fou el primer erudit a estudiar i classificar el català amb criteris científics, fins i tot realitzant les primeres investigacions sobre els límits geogràfics d'aquesta²¹. Així, el català ja no necessita el suport de la identitat amb l'occità, pot prescindir del seu prestigi perquè ja ha complert la seua missió; és el moment en què cal estudiar i explicar l'especificitat de la llengua catalana amb un mètode científic, i l'obra de Milà i Fontanals és cabdal, ja que situa la filologia catalana a un nivell europeu²².

Ara bé, la seua posició respecte a l'origen i la identitat de la llengua no fou sempre la mateixa, sinó que va variar amb el temps²³. En els treballs de 1853, Milà i Fontanals subordina el català a l'occità –que anomena «provençal»– quan classifica les llengües romàniques:

Las lenguas que por su naturaleza y por haber recibido al principio esta denominación pertenecen a la clase de romances, son las siguientes: I. La llamada provenzal, á la que se reducen el catalán y los modernos dialectos meridionales de Francia. II. La francesa [...] III. La italiana y sus innumerables dialectos, algunos de los cuales tienen decididas analogías con la provenzal. IV. La castellana [...] V. La portuguesa [...] VI. La daco-romana [...]. Falta indicar VII. y finalmente el romaunch²⁴.

²⁰ F. BERNAT I BALTRONS, *La crisi del llemosinisme*, cit., p. 316.

²¹ F. BERNAT I BALTRONS, *La singularització de les llengües en els inicis de la lingüística: el cas català*, dins *Actes del VII Congrés de Lingüística General*, Barcelona, PUB, 2006, p. 4.

²² H. HINA, *Castilla y Cataluña en el debate cultural. 1714-1939*, Barcelona, Península, 1986, pp. 140-141.

²³ De fet, Bernat i Baltrons (*La singularització de les llengües*, cit.) distingeix tres etapes en l'evolució de la seua posició: la primera etapa, anterior a 1857, llemosinista; la segona, entre la lectura de *l'Essai sur l'histoire de la littérature catalane* (Paris, Durand, 1857) de Cambouliu i la publicació *De los trovadores en España* (cit.), en la qual rebutja definitivament el llemosinisme onomàstic; i la tercera, després de 1861, en què afirma la independència de la llengua catalana respecte de l'occitana encara que només siga a partir del segle XIII.

²⁴ BERNAT I BALTRONS, *La singularització de les llengües*, cit., p. 40.

L'any 1858 afirma que «las lenguas romances provienen de un latín mal hablado y peor pronunciado, modificado con el tiempo y á efecto de causas diversas, y que fué admitiendo algunos elementos extraños, más o menos considerables, pero no esenciales»²⁵.

Però l'any 1861 publica *De los trovadores en España*, en el qual sosté que el català i l'occità tenen un origen comú²⁶: la llengua «que suele designarse con el nombre de provenzal y que hablaron los pueblos comprendidos entre el Loira y el Ebro»²⁷. Com observen Bayà i Pascual, «el fet que el verb estigui en passat potser indica que Milà volia remarcar una identitat només vàlida en una època reculada»²⁸. De fet, en l'apartat dedicat a comparar el català amb el provençal, Milà considera que el català i l'occità tenen un origen comú: «presentaremos un bosquejo de las principales diferencias entre las dos variedades, transpirenaica y española, de la lengua de oc»²⁹. Però, amb el temps, els camins d'ambdues es van separar: «Las estrechas relaciones entre este país y el mediodía de Francia, produjeron la unidad general de la lengua, pero [...] no obstó tampoco para que en Cataluña se formase una variedad muy marcada que, por la vida propia que alcanzó más tarde, ha podido considerarse como una lengua nueva»³⁰.

Pel que fa als territoris on es parla català, Milà i Fontanals assevera que «el catalan comunicado desde nuestra provincia á otros puntos de dentro y fuera de España»³¹, que són «Islas Baleares, Valencia, algún pueblo de las islas de Cerdeña [= l'Alguer]. Murcia conquistada por las armas de D. Jaime recibió la lengua de D. Alfonso el Sabio si bien conserva algunas palabras castellanizadas, como 'piñuelo' (orujo de olivas, de piñol), 'revoltón' (bovedilla, de revoltó) 'jabias' (ciertas jaulas, de gabia) etc.»³². Una llengua «que en medio de sus modificaciones de tiempo y de lugar

²⁵ M. MILÀ I FONTANALS, *Obras Completas*, Barcelona, Imprenta Barcelonesa, 1893, vol. V, p. 114.

²⁶ M.R. BAYÀ – N. PASCUAL, *La identitat del català com a llengua romànica*, cit. p. 41.

²⁷ M. MILÀ I FONTANALS, *De los trovadores en España*, cit., p. 8.

²⁸ M.R. BAYÀ – N. PASCUAL, *La identitat del català com a llengua romànica*, cit. p. 41.

²⁹ M. MILÀ I FONTANALS, *De los trovadores en España*, cit., p. 453.

³⁰ M. MILÀ I FONTANALS, *De los trovadores en España*, cit., pp. 453-454.

³¹ M. MILÀ I FONTANALS, *De los trovadores en España*, cit., pp. 51-52.

³² M. MILÀ I FONTANALS, *De los trovadores en España*, cit., p. 52.

conserva una fisonomía asaz constante»³³. A més, a Milà i Fontanals devem la primera divisió de la llengua catalana en dues grans àrees, el català occidental i el català oriental, ja que «fins al 1861 no es va plantejar com a “ley innegable” la pronunciació [u] de la *o* inaccentuada, i la realització de la *e* àtona en “una verdadera *a*” a l’est del Principat»³⁴. Segons Milà i Fontanals³⁵,

entre las muchas diferencias locales de pronunciacion en diversos puntos de Cataluña [...] se distinguen dos grandes divisiones: la parte occidental-meridional³⁶ en que se pronuncia el catalan con mas limpieza y en general como se escribe, y la parte oriental en que se altera la pronunciacion, en que las vocales son menos limpias y en que hay substitucion de vocales. *Esta substitucion es la de la a á la e y de la u á la o en todas las sílabas no acentuadas*³⁷.

Així, amb aquesta afirmació, Milà i Fontanals deixà clara «la pertinença de la variant valenciana a la branca occidental del català»³⁸. En definitiva, l'erudit català arriba a la conclusió que el català i l'occità són llengües diferents, i ho fa amb criteris lingüístics, després de l'estudi comparatiu d'ambdós sistemes lingüístics que realitza l'any 1861 en l'obra *De los trovadores en España*³⁹. Com remarca Solà⁴⁰, l'anàlisi que Milà i Fontanals va fer de la relació entre el català i l'occità inclou contribucions extraordinàries que avui encara són vàlides i que no han estat superades fins després dels anys cinquanta del segle XX. A més, com assegura Bernat

³³ M. MILÀ I FONTANALS, *De los trovadores en España*, cit., p. 52.

³⁴ A. RAFANELL, *El català modern (set estudis d'història cultural)*, Barcelona, Empúries, 2000, p. 16.

³⁵ M. MILÀ I FONTANALS, *De los trovadores en España*, cit., p. 462.

³⁶ Nota de Milà i Fontanals: «Las modernas provincias de Gerona y de Barcelona y la de Tarragona hasta el Priorato exclusive, emplean la substitucion de que hablamos, la de Lerida, parte de la Tarragona y Valencia conservan la *e* y la *o* escritas».

³⁷ Encara que a partir de 1875 va rectificar la seua opinió i va proposar una nova i definitiva agrupació ternària, compresa pels dialectes occidentals, orientals i baleàrics (F. BERNAT I BALTRONS, *Els orígens de la dialectologia catalana al segle XIX: la tasca de Manuel Milà i Fontanals*, dins *Actes del XIIè Congrès de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. III, Barcelona, PAM, 2003, pp. 387-411).

³⁸ V. SIMBOR, *La Renaixença al País Valencià*, dins «Caplletra», IV, 1988, p. 37.

³⁹ M.R. BAYÀ – N. PASCUAL, *La identitat del català com a llengua romànica*, cit. p. 42.

⁴⁰ J. SOLÀ, *L'origen de la llengua*, cit., p. 474.

i Baltrons⁴¹, l'obra *De los trovadores en España* és el millor exemple dels coneixements que Milà i Fontanals havia assolit sobre la llengua de la poesia trobadoresca perquè manifesta conèixer pregonament totes les varietats –antigues i modernes– de l'occità.

De fet, Milà i Fontanals «no solament fou el primer romanista de la península, sinó que fou un gran romanista, comparable a qualsevol dels seus col·legues europeus, que coneixia perfectament i amb els quals estava en contínua comunicació»⁴². Tanmateix, es va distanciar progressivament del llemosinisme –fins a rebutjar-lo– gràcies a la lectura dels treballs del nord-català Francesc Cambouliu, sobretot de l'obra *Essai sur l'histoire de la littérature catalane* de 1857, a qui pràcticament no va citar en els seus estudis⁴³. La lectura del llibre de Cambouliu per part de Milà i Fontanals «preparà el terreny per a la superació de bona part del seu llemosinisme ideològic original, fins al punt que el 1861 acabà abandonant la idea que la unitat lingüística catalanoccitana s'hagués mantingut fins al present»⁴⁴.

No obstant això, segons Solà⁴⁵, Milà i Fontanals va manifestar tota la plenitud de la seua capacitat lingüística en el treball *Estudios de lengua catalana*⁴⁶, un treball que havia de ser la primera part d'un projecte més gran que malauradament no va tindre continuació: la primera descripció científica del català i, més concretament, un estudi del parlar barceloní en què Milà i Fontanals adopta una actitud de científic.

Finalment, un altre dels avenços filològics que cal reconèixer a Milà i Fontanals, així com als romanistes que el van seguir –com és el cas d'Antoni Rubió i Lluch–, és que «situaren la llengua catalana en el concert de les neollatines a la universitat»⁴⁷.

D'altra banda, en el cas d'Antoni de Bofarull, en els seus primers escrits també identificava el català amb l'occità. L'any 1846 publica *Hazañas y recuerdos de los catalanes*, en el pròleg del qual afirma: «En un principio

⁴¹ F. BERNAT I BALTRONS, *La crisi del llemosinisme*, cit., p. 322.

⁴² J. SOLÀ, *Episodis d'història de la llengua catalana*, Barcelona, Empúries, 1991, p. 135.

⁴³ F. BERNAT I BALTRONS, *La crisi del llemosinisme*, cit., pp. 319-323.

⁴⁴ F. BERNAT I BALTRONS, *La crisi del llemosinisme*, cit., p. 322.

⁴⁵ J. SOLÀ, *Episodis d'història*, cit., p. 142.

⁴⁶ M. MILÀ I FONTANALS, *Estudios de lengua catalana*, dins *Obras Completas*, Barcelona, Librería de Álvaro Verdager, 1875, vol. III, pp. 507-544.

⁴⁷ M. JORBA, *Literatura, llengua i Renaixença: la renovació romàntica*, dins *Història de la cultura catalana*, dir. P. Gabriel, Barcelona, Edicions 62, 1995, vol. IV, p. 114.

tuve esperanza y hasta pensé escribir en mi idioma natal, en lemosin o catalan»⁴⁸. Dos anys més tard, Bofarull tradueix al castellà i publica la *Crònica* de Jaume I, en la introducció de la qual detalla la seua posició respecte a l'origen de la llengua, recolzant-se i citant els estudis de l'erudit occità François Raynouard⁴⁹. En primer lloc, Bofarull explica en quina llengua està escrita la *Crònica*:

El idioma en que este se halla escrito es en todas las copias y ejemplares el mismo en que lo escribió el rey, que estaba en tal tiempo mas en boga en la corte de Aragon y que se hablaba en casi todos sus dominios [...]. Tal cualidad es otra de las principales que embellecen esta preciosa historia, pues era el lemosin en la edad media una lengua de las mas queridas y privilegiadas, tanto, que en los paises donde se hablaba era donde mas florecia la literatura y de donde volavan hácia todas las regiones los genios mas fecundos, que acaso trazaron el primer modelo de la perfecta poesía⁵⁰.

Tot seguit, Bofarull descriu l'origen de la llengua de la *Crònica*:

Los diferentes pareceres que se alegan en varias naciones para disputarse la preferencia respecto á la cuna y cultivo de tal idioma, son la mejor prueba de su importancia. Su origen no hay duda que es el romano vulgar más o menos cultivado en los paises que se hallan á ambos lados y mas próximos al Pirineo; y así vemos, que aun cuando se notara alguna diferencia entre el lenguaje de una y otra parte, con todo, el fondo, la etimología, y hasta las radicales de todas sus voces son generalmente las mismas. En los tiempos á que nos referimos, podemos creer que el lenguaje provenzal se consideraba como una lengua poética, pues son infinitas las obras que en la misma capital de Francia se guardan con celo desde aquellos tiempos, escritas en dicho idioma; sin embargo, ya sea por la dominación de los condes de Barcelona y reyes de Aragon en Provenza, ó por otras causas que es fácil citar ó deducir, vense coetáneas á obras de escritores provenzales, otras de hijos del mismo pais, escritas en el idioma que llamamos lemosin, igual que se hablaba en los demás dominios de dicha corona. Para convencerse de ello, no hay mas que buscar tal comparacion en las ricas ediciones que en Francia se están haciendo de las poesías provenzales, lemosinas y catalanas de aquellos siglos, y en cuya laudable empresa ha llevado dignamente la bandera Raynouard, como puede verse en su *Léxique Roman*, y en su *Choix des troubadours*⁵¹.

⁴⁸ A. DE BOFARULL, *Hazañas y recuerdos de los catalanes*, Barcelona, Juan Oliveres, 1846, p. VI.

⁴⁹ J. GINEBRA, *Renaixença catalana i llengua occitana*, cit., p. 147.

⁵⁰ A. DE BOFARULL, *Historia del rey de Aragon D. Jaime I, el Conquistador*, Barcelona, Sra. Viuda é hijos de Mayol, 1848, p. 9.

⁵¹ A. DE BOFARULL, *Historia del rey de Aragon*, cit., p. 9.

És a dir, segons Bofarull, l'origen de la llengua catalana –i també el de l'occitana– és «el romano vulgar», però al segle XIII el català –que ell anomena «lemosín»– en què Jaume I havia escrit la *Crònica* i l'occità –que ell anomena «provençal»– en què sobretot s'escriuen poesies, ja eren dues llengües diferents. Com afirma Ginebra⁵², sembla que allò que impedia a Bofarull de desprendre's del nom «llemosí» era la tradició d'ús que aleshores tenia aquest terme, ja que diferenciava el català de l'occità del segle XIII. Finalment, Bofarull parla de l'estat actual de la llengua:

En el día se habla un lemosin tan corrompido que ni sombra parece de lo que fué: cada provincia tiene modismos y acento diferentes, y cada cual ha ido tomando voces de los otros idiomas que se hablan en sus fronteras; pudiendo casi asegurarse, no sabemos por qué contingencia, que en el único punto donde se conserva puro el lemosin, tal como se hablaba en los siglos medios, es en algunos pueblos cercanos á las montañas de Prades y en otros de la ribera de Ebro⁵³.

L'any 1854, Bofarull ja distingeix la identitat del català i la de l'occità en l'article que, amb el títol *La lengua catalana*, publica el primer d'agost de 1854 al «Diario de Barcelona». En primer lloc, Bofarull nega que el català siga un dialecte i li reconeix la categoria de llengua romànica:

pero ni por ser idioma confundido con otro, ni por la razón que le proporcionó un segundo nombre, como esplicaremos, debemos atrevernos á considerarle como un dialecto de pocos límites: al contrario, para nosotros su valor es el de una lengua de las mas perfectas entre las neolatinas, independiente, de dominacion vasta, y por lo que toca á uniformidad, hasta superior á sus hermanas⁵⁴.

Més endavant, insisteix sobre la identitat de la llengua catalana quan afirma que el nom «llemosí»

aunque lo ha empleado uno de nuestros mas antiguos y conocidos cronistas, debe entenderse que no seria su intencion significar con esto que nuestra lengua era procedente de la otra parecida, y sí, á lo mas, que era igual á la que en su país la llamaban lemosina. Esto favorece no poco la uniformidad que indicamos, primero, porque ni los mismos observadores estrangeros dilatan el dominio de esta lengua, que era una de las de su patria, hácia nuestro país, y luego, porque comparando la estension del territorio lemosin con el catalan,

⁵² J. GINEBRA, *Renaixença catalana i llengua occitana*, cit., p. 148.

⁵³ A. DE BOFARULL, *Historia del rey de Aragon*, cit., p. 10.

⁵⁴ A. DE BOFARULL, *La lengua catalana*, cit., p. 5506.

aun antes de adquirirse Valencia y Mallorca, se ve claramente, que nunca el pais menor podia dar nombre al de mayores límites, y que una lengua independiente como la catalana, solo podia mudar su adjetivo indígeno por otro, á menos de pasar por un período de olvido, y ser víctima de una opinion equivocada, pero fuerte, por el número de sectarios que la adoptaron. La division que el respetable Raynouard hace de estas lenguas creemos que es una prueba de gran significado en apoyo de lo que acabamos de decir, pues llama catalan al idioma en que están escritas las composiciones donde resalta el nuestro, y al que se emplea para todas las demás tan solo le da el nombre de lengua de trovadores, sin embargo de que esta última denominacion nos parezca un poco injusta, segun como se interpreta.

Sin negar la semejanza ó igualdad, mas ó menos exacta, que pudo haber en algun tiempo entre el lemosin y el catalán, y aclarada la procedencia del sinónimo con que se ha querido saludar á ambas lenguas, dejando independiente en sus límites geográficos á la primera, vamos á ocuparnos tan solo de la nuestra, siguiéndola por el camino que su suerte le tenia destinado⁵⁵.

De fet, segons Bofarull, la llengua catalana era uniforme i aquesta uniformitat es va mantindre amb l'expansió a les Illes Balears i al País Valencià:

No menguó la uniformidad de lengua por su mayor dominio, que adquirió al conquistarse para los reyes de Aragon, los de Mallorca y Valencia, introduciendo en ellos don Jaime la lengua de sus abuelos los condes de Barcelona; de modo que, despues de tales adquisiciones, puede llamarse ya al catalan idioma uniforme y creciente⁵⁶.

Més tard, l'any 1857, Bofarull va realitzar el discurs de la inauguració de curs de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona que, sota el títol *La lengua catalana considerada históricamente*, va mostrar la maduresa dels seus plantejaments sobre els orígens i la història de la llengua catalana⁵⁷. Bofarull explica que el parlar dels catalans comença a diferenciar-se del parlar dels pobladors dels territoris nord-pirinencs a partir del segle VIII, de manera que quan Ramon Berenguer III es va casar amb Dolça de Provença al segle XII i s'inicia el govern barceloní a banda i banda dels Pirineus, va passar a la protecció del sobirà català «la lengua catalana y la de aquel estado cuyo nombre se extendia á la actual Provenza, al Langue-

⁵⁵ A. DE BOFARULL, *La lengua catalana*, cit., pp. 5506-5507.

⁵⁶ A. DE BOFARULL, *La lengua catalana*, cit., p. 5507.

⁵⁷ J. GINEBRA, *Renaixença catalana i llengua occitana*, cit., p.151.

⁵⁸ A. DE BOFARULL, *La lengua catalana considerada históricamente*, cit., p. 53.

doc y á otras muchas de las provincias que abarcan el Loire y los Pirineos, por cuya razón el idioma de todas ellas se llamaba provenzal»⁵⁸.

Bofarull distingeix clarament aquests dos idiomes d'una «tercera lengua, cuyo tipo principal toma la de Provenza [...] que puede llamarse convencional ó poética [que] fué la que, en realidad, emplearon los trovadores, no solamente los provenzales y catalanes, sino aun los extranjeros»⁵⁹.

Tot seguit observa que en català no s'escriu poesia fins que els trobadors ja han decaigut, mentre que la prosa catalana s'inicia molt abans, per això «nuestra lengua debe estudiarse mas en la prosa que en la poesía». I assenyala:

Fijese la atencion únicamente en dos apartados extremos de un largo período, á saber, en tiempo de Muntaner y en tiempo de Ausias March; obsérvese el lenguaje de sus obras, y se verá, en el primero, la gran diferencia que hay entre su lenguaje en verso y su castiza prosa catalana, y en el segundo, a pesar de existir muy posterior á los trovadores, ciertos resabios de la misma lengua convencional que se encuentra doscientos años antes en los versos del inspirado cronista⁶⁰.

I, pel que fa al llemosí, Bofarull indica que és «más bien uno de los dialectos hablados del provenzal escrito»⁶¹. En paraules de Ginebra,

totes aquestes afirmacions tenen vigència encara, i potser Bofarull va ser el primer a Catalunya a formular-les amb aquesta claredat i precisió. És evident que això no significa que l'hàgim de considerar el primer filòleg rigorós, ja que una formulació encertada no implica una demostració filològica científica. Milà, per exemple, que fou més lent i tímid per afirmar aquestes coses, posseïa en canvi una base de formació romanística molt més sòlida, i, al marge de les seves vacil·lacions onomàstiques, sí que va ser el primer filòleg que caracteritzà i descriví el català amb els mètodes de la naixent lingüística romànica. Això no li va impedir que l'il·lustre vilafranquí insistís en 1861 en l'afirmació que llengua d'oc i llengua catalana eren, a l'Edat Mitjana, dues varietats d'un mateix idioma, i que aquesta asseveració, en la meua opinió, provoqués que Bofarull, l'any 1864, es fes enrera en algunes de les seves tesis⁶².

⁵⁹ A. DE BOFARULL, *La lengua catalana considerada históricamente*, cit., p. 55. A més, sobre aquesta afirmació de Bofarull, Ginebra (*Renaixença catalana i llengua occitana*, cit., pp. 151-152) adverteix que «Bofarull s'equivocava en el fet de considerar que la koiné de la línia trobadoresca era formada d'elements de català i provençal, en comptes d'estar formada a partir dels diferents dialectes occitans».

⁶⁰ A. DE BOFARULL, *La lengua catalana considerada históricamente*, cit., 56.

⁶¹ A. DE BOFARULL, *La lengua catalana considerada históricamente*, cit., p. 69.

⁶² J. GINEBRA, *Renaixença catalana i llengua occitana*, cit., pp. 152-153.

Així, l'any 1857 havia defensat que el català i l'occità, abans de l'annexió amb Provença, ja eren dues llengües diferenciades, mentre que el 1864 afirma que no podien considerar-se llengües diferents fins al segle XIII⁶³. Amb tot, Bofarull era un erudit ben informat, que seguia amb atenció els treballs dels filòlegs alemanys i francesos, que tenia a l'abast immediat un gran cabal de documentació que utilitzava perquè treballava d'arxiver de la Corona d'Aragó⁶⁴. El fet que els filòlegs europeus reconegueren la identitat del català entre les llengües romàniques reforçava la posició de Bofarull i l'impel·lia a insistir en el nom correcte de la llengua pròpia, tal com es pot observar en la gran quantitat d'escrits en què reiterava la idea que els autors moderns reconeixien el nom, la identitat i la importància històrica de la llengua catalana⁶⁵.

D'altra banda, l'any 1864, Bofarull publica *Estudios, sistema gramatical y crestomatía de la lengua catalana*, on assegura que el català i l'occità eren la mateixa llengua fins que els dominis ultrapirinenecs es van emancipar del Casal de Barcelona:

así encontramos, solo con leves diferencias locales, antes de quedar emancipados de la casa de Aragón los dominios ultrapirenaicos, ser también una misma lengua el catalan y el lenguaje del Languedoch, segun puede observarlo quien compare la crónica de D. Jaime y los escritos catalanes del tiempo de este monarca con las *Costumas* de Montpellier, con la Historia de los albigenses (aun cuando esta sea escrita un siglo mas tarde) y con los demás documentos que citan los autores de la Historia del Languedoch⁶⁶.

I a continuació parla dels «dialectes mallorquí i valencià»:

A este grupo, de consiguiente, pueden agregarse los llamados dialectos Mallorquin y Valenciano (que no merecen este calificativo por lo que despues explicaré), las diferentes hablas que se observan ahora en los puestos extremos de Cataluña, y todo el sin fin de dialectos meridionales de Francia que, con nombres mas ó menos caprichosos, mas ó menos científicos é históricos, dados por críticos y poetas y rara vez por historiadores y filósofos, se ven citados en diferentes obras, artículos y colecciones de poesías, como Languedocien, Limousin, Gascon, Provenzal, Romano, Moundí, Patois, etc⁶⁷.

⁶³ A. DE BOFARULL, *Estudios, sistema gramatical*, cit., pp. 76-77, 80-82.

⁶⁴ Veg. la nota 20 de Ginebra (*Renaixença catalana i llengua occitana*, cit., p. 153), en la qual dona més detalls de les obres dels romanistes europeus que podria haver llegit Bofarull.

⁶⁵ J. GINEBRA, *Renaixença catalana i llengua occitana*, cit., pp. 153-154.

⁶⁶ A. DE BOFARULL, *Estudios, sistema gramatical*, cit., p. 6.

⁶⁷ A. DE BOFARULL, *Estudios, sistema gramatical*, cit., p. 6.

Unes pàgines més endavant afirma que, amb el temps, la llengua catalana es va independitzar:

Esto explica bien claramente como la rama desgajada del arbol comun aquitánico pudo transformarse en arbol robusto e independiente en Cataluña, mientras que las demás que procedian del mismo tronco fueron quedando estériles ó perdiendo su natural verdor á la otra parte del Pirineo: esto justifica que la lengua catalana, tomando fisonomía propia y sirviendo para todos los usos de una gran nacionalidad, merece el nombre de idioma, debiendo, por consiguiente, ser llamada por su verdadero nombre de lengua catalana, como así la llamaron Muntaner y todos los escritores que vivieron antes del siglo XVI, sin que se encuentre bajo otra denominacion escrito alguno⁶⁸.

Ací, doncs, cal matisar les paraules de Solà quan afirma que per a «Bofarull (1864) [...] es tracta de branques o “variedades” d’una mateixa llengua»⁶⁹, en la relació entre el català i l’occità. Com hem vist adés, Bofarull afirma la unitat entre el català i occità abans del segle XIII, però també assegura la independència del català a partir d’aquest segle.

En definitiva, és simptomàtic que Bofarull rebutjara el títol de Majoral del Consistori de la «mantinença» catalana del Felibritge l’any 1876. Dos anys més tard el va tornar a rebre junt amb una invitació per a la festa anual d’aquesta societat, fet que el va empènyer a explicar els motius del seu rebuig en un article a «La Renaixensa»⁷⁰. Bofarull exposava les dues raons per a rebutjar el títol: en primer lloc, afirmava que no podia acceptar que es considerara «la llengua catalana com a un de tants dialectes de que’s compon la Llengua d’Oc»⁷¹, sobretot quan els «Romanistas científichs» havien demostrat i explicat les relacions i diferències entre provençal parlat i escrit, llenguadocià, llengua de trobadors i català; i, en segon lloc, declarava que el Felibritge volia subjectar el renaixement català a l’occità, quan –en realitat– resultava que el renaixement català «es mes antich que’l del Mitjdia de Fransa respecte de sas llenguas ó dialectes, y que’l nostre té sobrats arrels, vida y esperansa»⁷².

⁶⁸ A. DE BOFARULL, *Estudios, sistema gramatical*, cit., p. 10.

⁶⁹ J. SOLÀ, *L’origen de la llengua*, cit., p. 474.

⁷⁰ J. GINEBRA, *Renaixença catalana i llengua occitana*, cit., p. 155.

⁷¹ A. DE BOFARULL, *Renuncia de Majoral dels Felibres*, dins «La Renaixensa», 31-V-1878, p. 394.

⁷² A. DE BOFARULL, *Renuncia de Majoral dels Felibres*, dins «La Renaixensa», 31-V-1878, p. 394.

Al capdavall, els renaixencistes catalans –que venien del llemosinisme– van assumir progressivament –uns abans que d’altres– que el català era una llengua independent de l’occità; el que no van abastar a comprendre amb tanta unanimitat fou que el català havia estat sempre una llengua independent de l’occità i que, per tant, es va originar directament del llatí vulgar i no es va independitzar de l’occità⁷³.

Ara bé, a Catalunya tampoc hi havia unanimitat al respecte. Un exemple és el cas de l’escriptor alcoverenc Josep Aladern, que el mes de maig de 1904 publica un número especial de la revista «Joventut» dedicat als cinquanta anys de felibrisme, en el qual afirma:

S’entén per llengua d’Oc el conjunt de la infinitat de dialectes parlats desde’ls Alps marítims de més enllà del Comtat de Nissa, fins a la ratlla del regne de Múrcia, agafant tota la brancada del Pirineu llindant ab Aragó, Navarra y Basconia, arribant fins al mar Atlàntich per Gasconya y las terras bordelesas y extenentse fins al cor de la Fransa seguint tot el curs de la Loyra⁷⁴.

Els parlars d’aquestes terres, «tots els filòlegs els han classificat com a rames d’una mateixa llengua». La variant que se’n destaca, «nosaltres, sense que la passió de catalans ens encegui, dirèm qu’és la nostra». Segons Aladern, per a certificar-ho, n’hi hauria prou de comparar les solucions vives amb la llengua dels trobadors⁷⁵. Un altre cas semblant al d’Aladern és el de l’escriptor reusenc Miquel Ventura, que també va defensar la posició llemosinista.

3. Al País Valencià

En aquest període temporal no hi ha cap filòleg ni romanista valencià, fet que contrasta amb la situació d’altres territoris catalanoparlants com Catalunya i les Illes Balears, on comptaven amb eminències com Manuel Milà i Fontanals i Antoni M. Alcover⁷⁶.

Tots els escriptors i erudits valencians d’aquest període consideren que el català i l’occità eren la mateixa llengua romànica, però que ambdues es

⁷³ F. BERNAT I BALTRONS, *La crisi del llemosinisme*, cit., p. 316.

⁷⁴ J. ALADERN, *El Cinquantenari del Felibrige*, dins «Joventut», 224 bis, 26-5-1904, suplement, p. 6a.

⁷⁵ A. RAFANELL, *La il·lusió occitana*, cit., vol. I, p. 259.

⁷⁶ Ni tan sols el paragramàtic Josep Nebot i Pérez.

van separar i van esdevindre llengües independents. És el cas de l'erudit Benvingut Oliver i Estellés, que l'any 1876 publica el primer volum de l'obra *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia*, en la qual – indirectament – fa referència a la identitat de la llengua catalana quan afirma que aquesta és compartida pels habitants dels territoris de Catalunya, Illes Balears i País Valencià i, a més, deixa clar quin és el nom amb què cal referir-s'hi. En la introducció d'aquest primer volum fa constar que

entre los habitantes de los territorios conocidos con los antiguos nombres de Principado de Cataluña y Reinos de Mallorca y de Valencia [...] todavía mantienen como vínculo de union la misma lengua de origen ó de nacimiento, á la cual designaremos con el nombre común y mas propio de *lengua catalana*⁷⁷.

Una llengua que compartien els territoris de l'antiga corona d'Aragó: «en una palabra, que todos esos pueblos, que como sello exterior é indelebe se valen de una misma lengua para expresar sus sentimientos y sus ideas, desde los Pirineos al rio Segura, y de las Islas del Mediterráneo, formaban y constituian una verdadera nacionalidad»⁷⁸.

Anys després, concretament el 1881, Oliver publica el quart i últim volum d'aquesta obra, que és una edició del *Libre de les costums generals escrites de la insigne ciutat de Tortosa*, de 1539. Indirectament, també fa referència a l'origen de la llengua catalana quan assegura que, en aquesta edició que ara publica, ha conservat la lletra ç «por considerarla como letra característica de la lengua de Oc y de sus variedades galo-meridional, provenzal y catalana»⁷⁹. Més endavant, assereix que el català és una llengua romànica i torna a al·ludir a la seua independència respecte de l'occità: «La filología comparada de las lenguas formadas del latin al comenar la Edad Media, y del castellano, provenzal, y catalan particularmente, acrecentarán el gran caudal de sus materiales»⁸⁰.

Una independència que –segons Oliver– ja és notòria al segle XIII, com es pot observar amb la lectura del *Libre de les costums*:

⁷⁷ B. OLIVER, *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia*, vol. I, Madrid, Miguel Ginesta, 1876, p. V.

⁷⁸ B. OLIVER, *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia*, cit., vol. I, p. IX.

⁷⁹ B. OLIVER, *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia*, cit., 1881, vol. IV, p. XIII.

⁸⁰ B. OLIVER, *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia*, cit., 1881, vol. IV, pp. XXII-XXIII.

un monumento literario que ofrece la demostracion más cumplida de que el idioma catalan, en que está escrito, habia salido de su infancia para llegar al período de su completa formacion [...], constituyendo ya en el siglo XIII una lengua verdaderamente literaria, con carácter propio y nacional, distinta, no sólo de la castellana, sino de la provenzal y de los dialectos que se hablaban en las comarcas situadas al otro lado de los Pirineos⁸¹.

És a dir, l'any 1881, Oliver no es mostra tan taxatiu com ho havia estat el 1876 respecte a la unitat/diversitat de les llengües catalana i occitana, perquè en les afirmacions de 1881 es refereix a la llengua abans del segle XIII, mentre que en les de 1876 al·ludia al català del segle XIII endavant.

També és el cas de l'escriptor Joan Baptista Perales, que l'any 1880 publica la «continuación» de las *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y Reino de Valencia* de Gaspar Escolano (1610-1611), volum en què dedica un apartat a la *Formación de la lengua valenciana*. En aquest, Perales enllaça l'origen del conjunt de la llengua catalana a l'occità:

La lengua de Oc era la primera vulgar que con sus rimas y armoniosas cadencias venia á herir el oido de las gentes no habituadas á oír otra música que los ásperos sonidos de los instrumentos de guerra, ni otra melodía que la que resonaba bajo las bóvedas de los templos. Los trovadores de la Provenza llevando la armonía de sus cantos á todas las córtes de Europa, infiltraron con las rimas del lenguaje el sentimiento de belleza⁸².

Una llengua que era la materna de Jaume I:

Esta es la época en que aparece en el gran escenario del mundo el insigne rey don Jaime.

Nacido y educado en aquella lengua que es la primera que articulan sus lábios; forma su entendimiento bajo los ritmos de aquella música hablada, cuyos giros y delicados conceptos oye frecuentemente en Montpellier y en Barcelona, donde encuentra ya establecida la corte de los trovadores⁸³.

Segons Perales, aleshores aquesta llengua encara estava formant-se:

⁸¹ B. OLIVER, *Historia del derecho en Cataluña, Mallorca y Valencia*, cit., 1881, vol. IV, p. XXIII.

⁸² J.B. PERALES, *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y reino de Valencia*, vol. III, Valencia - Madrid, Terraza, Aliena y Compañía, 1880, p. 52a.

⁸³ J.B. PERALES, *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y reino de Valencia*, vol. III, cit., pp. 52b-53a.

Però la lengua de Oc no está completamente formada, se divide en varias ramificaciones mas ó menos notables, que aunque nacidas de un mismo tronco, encarnadas en el mismo espíritu y revelando igual sentido, varia en la forma desde el lenguaje especial y casi exclusivo de los trovadores hasta la bastarda expresion de los rudos montañeses, segun el origen, los límites y las diferencias de los diversos estados. Y no es solo la armonía ni los conceptos ni las voces diferentes de un mismo lenguaje lo que difiere como expresion verbal en las distintas regiones de la corona y aun en el seno de una misma comarca⁸⁴.

Ara bé, a l'època de Jaume I la llengua de Catalunya ja és el català:

en los estados de don Jaime se habla el hebreo, el árabe, el latin, catalan, provenzal y aragonés, a más de la lengua de los poetas, y otras convencionales como la aljamía de los moros, y algun otro dialecto local. Pero parece, no obstante, que la lengua de los condes cultivada en Cataluña, es la mas generalizada y la que se sobrepone á todas, porque Barcelona que llenaba el mundo con su nombre debia llenarle tambien con los sonidos de su idioma. Sin desconocer, pues, su origen ni antigua procedencia, la lengua de don Jaime, llámese de Oc, lemosina ó de Provenza, ha sido reformada en la corte de Barcelona y ya no puede llamarse sino catalana, que los catalanes la crearon y ellos han de difundirla con el pabellon de sus naves en los diversos estados de la costa del Mediterráneo. Esta es la lengua que habla don Jaime, y en la que ha de inmortalizar su nombre y sus obras. Y pues era su lengua natural en la que hablaba y escribia y las mas generalizada en sus estados, no habia de buscar otra para establecerla en Valencia, sino la catalana, admitida tambien en el reino de Mallorca⁸⁵.

Així, la llengua catalana s'estableix a les Illes Balears i al País Valencià amb la conquesta de Jaume I, i «catalana» és el nom amb que cal referir-s'hi:

Crean los historiadores descubrir en el rey don Jaime el proyecto de establecer una lengua nacional en todos sus estados. Nada mas natural que así lo concibiese, y al abrigar semejante proyecto optase por la lengua lemosina ó catalana, no solo porque era su idioma nativo, sino porque era la mas extendida y usual y la mas familiar á los pueblos latinos. [...] Las naves y los guerreros conquistadores de Mallorca, procedieron en su mayor parte de Cataluña, y los

⁸⁴ J.B. PERALES, *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y reino de Valencia*, vol. III, cit., p. 53a.

⁸⁵ J.B. PERALES, *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y reino de Valencia*, vol. III, cit., p. 53a.

marinos y los guerreros dejaron allí establecida su lengua que era la que hablaba y escribía su rey. Los aragoneses á quienes era muy familiar aquella lengua por su contacto y correspondencia con Cataluña y el Rosellon, no debían oponerse al lenguaje allí establecido por el mayor número de pobladores catalanes. Iguales causas concurrieron en el reino de Valencia. A la gran preponderancia que sobre la lengua aragonesa tenía la catalana, añadíase la circunstancia del gran número de gentes que aquí fluyeron procedentes de Cataluña, de la Provenza y de otros países, y aunque no era escaso el número de los aragoneses, parece indudable que todo aquel conjunto de gentes estrañas entre sí necesitaban expresarse en una lengua comun á todos, y no había otra más general que la catalana, la que aparte de su preponderancia y de ser la lengua oficial porque era la del rey, era tambien la mas comprensible entre franceses, é italianos, y los españoles de diversas regiones y de todos aquellos pueblos de origen latino. Conquistada Valencia se hablarían en ella tantas lenguas cuantos fueren los países de donde procedían las familias heredadas en la ciudad: pero se sobrepuso á todas la que era mas general, mas comprensible y mas culta á mas de ser la lengua del Conquistador, de los poetas y de los marinos, elementos los mas eficaces para transportar las lenguas vivas á remotas playas é ignotos países.

Estas son las primeras causas que concurrieron á la formacion de la lengua que debía perpetuarse en este reino. Siendo tantas las familias de catalanes y provenzales que quedaron heredadas en Valencia, predominó su lengua natural sobre la aragonesa, mezcla entónces de castellano y de lemosín, y sobre la fabla de Castilla por el menor número de familias de aquella nacion establecidas en Valencia. Nada indica por otra parte que tratasen los aragoneses de arraigar su lengua en este reino, porque guardaba tal afinidad con el lemosin, les era tan familiar este lenguaje, y han demostrado siempre tal facilidad para hablarle, que lejos de oponerse á que se adoptase la lengua catalana, debieron ser ellos de los primeros propagadores. Habíanse adoptado tambien por legítimo derecho las pesas y las medidas de Lérida, habían venido de aquella ciudad los siete primeros matrimonios establecidos en Valencia y sin ellos las trescientas doncellas que casadas convenientemente con los soldados de la conquista, debían formar la base de la poblacion valenciana y establecer forzosamente su lengua materna.

Tampoco podía fijarse en Valencia otra lengua que no fuese la catalana. Pues si en tierra de Teruel se perpetuó la lengua aragonesa, fué porque era aragonés el rey don Alfonso, Conquistador de aquel territorio, y aragoneses los caballeros y las familias que allí se establecieron como primeros pobladores. No estaba aun tan extendida por aquel tiempo la lengua provenzal que pudiera adoptarse en las conquistas de Aragon como lo estaba en tiempo de don Jaime en que aquella lengua alcanzó todo su apogeo, cultivada y protegida en la corte de los condes de Barcelona, de donde pasó mas tarde á Mallorca, Valencia, Sicilia y despues á Nápoles. Esta fué la época de los trovadores entre los que se citan no pocos caballeros que pulsaban la lira del poeta mientras permanecía ociosa su espada. De aquí nació el renombre y la popularidad de aquella poesía cultivada en todos los países y cuya concisa, filosófica y espresiva lengua era la

que debía imperar definitivamente en todo el reino de Valencia. Pero era ya desde la rendición de la ciudad la lengua pública y general, la que compartía su dominio con el latín en los documentos oficiales, y la que debía sobreponerse con el tiempo fuera de los actos ó instrumentos religiosos que pertenecen exclusivamente á la Iglesia.

Consta como espresamos en otro lugar, bajo la fé de los autores que en la materia nos han precedido, que los Fueros de Valencia fueron redactados en latín y traducidos despues á la lengua usual catalana que era la que se hablaba en Valencia. [...] Sea cual fuere no obstante, el punto de vista con que se examine esta obra, siempre resulta que por ser la primera que se escribió en Valencia, merece ser considerada con gran respeto, no solo por su mérito legislativo, sino tambien porque conserva intacto el lenguaje que hablaron nuestros mayores en los primeros tiempos posteriores á la conquista. [...] y nos fija con rigurosa exactitud, los giros, el carácter, el espíritu del lenguaje que sirvió de matriz á la lengua valenciana. Ligeras modificaciones introducidas con el tiempo [...] variaron la forma de aquella antigua lengua, que aunque distinta en la parte indicada, en el fondo quedó siempre la misma. [...] Y esta lengua semiuiversal, la mas extendida de todas las lenguas vivas, era la que el rey don Jaime vino á establecer en Valencia⁸⁶.

En uns termes semblants s'expressa l'escriptor Constantí Llobart, però no pel que fa a la qüestió onomàstica, sinó respecte a l'origen i evolució de la llengua catalana. Llobart, en la sessió inaugural de presentació de *Lo Rat Penat* –celebrada la nit del 31 de juliol de 1878– llegeix el discurs *Excel·lencies de la llengua Llemosina*, on afirma que aquesta

es parlá en Aix, en Marsella, en Tarasco, en Orange, en totes les principals ciutats de la Prohénça; en la Galia gòtica ó Langüedoch y ses cultes ciutats de Montpeller y Tolosa, com així mateix en la provincia confinant de Guyena y en sa capital Burdeos, y molt especialment en Limoges, de la qu'el nom vá pendre, y que hi va pertanyer á la Galia Narbonense. Fonch formada aquesta llengua, llavors, parlada en tantes provincies, de la espanyola, ó bé sia, romana vulgar ó romanç meçclada ab la goda dominant, qu'en ella introduhiren los que de la península de Espanya fugiren á França en la general invasió d'els moros, any [...] setcents dotce, meçclantla també ab la mixta francesa [...] y no hi manca tampoch algú que crega que vá penetrar fins París⁸⁷.

⁸⁶ J.B. PERALES, *Décadas de la historia de la insigne y coronada ciudad y reino de Valencia*, vol. III, cit., pp. 53a-55a.

⁸⁷ C. LLOBART, *Excel·lencies de la llengua Llemosina. Discurs panegirich llegit en la solemne sessió inaugural de Lo Rat-Penat*, València, Emili Pasqual, 1878, pp. 12-13.

A més, segons Llobart, en la mateixa llengua fou criat en Montpeller «y parlá nostre molt alt é invicte Rey En Jaume», amb la qual va escriure «á imitació de Juli César, ses conquestes y á imitació d'els romans la introduhí ab la sua religió en les Mallorques, y en Valencia y son antich regne al conquistarlos». I, amb les conquestes posteriors, «de Valencia, Aragó y Catalunya [...] s'introduhí lo llemosí en los regnes de Cerdenya, Nápol's y Sicilia»⁸⁸.

També és el cas de l'erudit Roc Chabàs, com s'observa en una carta privada enviada l'any 1894 a l'erudit Pasqual Boronat i Barrachina en què dona la seua opinió sobre el nom de la llengua:

Respecto á llamar lemosin al valenciano antiguo se me ocurre lo siguiente. El idioma que se habla en Valencia y Baleares, no nació aquí espontaneamente sino que fue importado de Cataluña: es, pues, catalán por su origen. Pero desde este principio, más ó menos, se han ido desviando del primitivo modo de hablar las tres ramas principales y el decir catalan al valenciano sería confundido con el actual catalán y el mallorquín⁸⁹.

És a dir, tots els erudits i escriptors valencians d'aquest període consideren que l'origen de la llengua catalana és comú al de l'occitana i que ambdues són llengües romàniques. Només l'escriptor Teodor Llorente reconeix l'origen independent d'ambdues llengües en un article anònim⁹⁰ de 1868 quan –parlant del nom de la llengua– afirma que «El único motivo que pudiera invocarse para anatemizar» la paraula «llemosí»

es su impropiedad etimológica, razon pueril, que si fuese admitida nos haria rehacer el diccionario. El idioma que se habla en Cataluña, Valencia y Mallorca no proviene del Limoussin francés, y en este sentido se comete una inexactitud al llamarlo lengua lemosina. Pero, aceptado que la etimología no es exacta, ¿qué mal hay en que la cosa siga llamándose por el nombre que se le ha puesto y que los siglos han sancionado? [...] Sometámonos al legislador supremo de los idiomas, y con tanta mayor razon en este caso, cuanto que habria grandes dificultades para cambiar el nombre á nuestra lengua⁹¹.

⁸⁸ C. LLOMBART, *Excel·lencies de la llengua Llemosina*, cit., p. 13.

⁸⁹ J.J. CHINER, *Qüestions filològiques i literàries en un epistolari de Pasqual Boronat i Barrachina amb A. Rubió i Lluch, Roc Chabàs i M. Menéndez y Pelayo*, dins *Miscel·lània Germà Colón*, Barcelona, PAM, 1995, vol. IV, p. 191.

⁹⁰ «Anònim, però sens dubte escrit pel director de "Las Provincias", Llorente» (R. ROCA, *Teodor Llorente i la llengua dels valencians*, dins «Caplletra», IXL, 2010, p. 48).

⁹¹ T. LLORENTE, *La lengua lemosina*, dins «Las Provincias», 25-VIII-1868, p. 2b.

Una llengua que consta «de tres ramas, cada una de las cuales, tiene su nombre especial, lengua catalana, lengua valenciana y lengua mallorquina»⁹².

4. A les Illes Balears

A Mallorca cal destacar, d'una banda, l'aportació del filòleg Marià Aguiló. L'any 1862 realitza el discurs de gràcies dels Jocs Florals de Barcelona, que comença proclamant: «Quatre anys fa qu'una munió de poetes, sempre crexent, tramet per tot lo Principat y dels antichs reyalmes de Valencia y de Mallorca sos bells dictats á est Consistori, com un homenatge de llealtat y d'amor á la materna llengua catalana, y á les triumphals y benvolgudes recordances que en sí tanca»⁹³. Més endavant Aguiló defensa «l'idioma catalá que, com se vulla, quatre milions d'espanyols parlam encara»⁹⁴; i, per últim, afirma indirectament que el català és una de les llengües romàniques quan diu referint-se a aquesta: «Replegauli per axó les joyes que encara li restan escampades, [...] trobarèu [...] tal abundó de dolses paraules, d'expressions eletes, de bells mots de paratge, que prou podrán fer enveja á mes d'una de ses germanes les altres llengües neollatines»⁹⁵.

Cinc anys després, concretament el 1867, Aguiló presideix els Jocs Florals de Barcelona, i en el discurs presidencial torna a referir-se al català entre les llengües romàniques:

la nostra malaventurada llengua materna, de la filla major de la llatina, de la desvalguda llengua catalana, que té totes ses germanes regines habitadores dels millors palaus del mon, [...] mentres qu'ella [...] viu estreta en sò de llurs germanes, arreconada en unes quantes llegües de les costes del Mediterrá⁹⁶.

I més endavant esmenta els límits de la llengua catalana:

⁹² T. LLORENTE, *La lengua lemosina*, dins «Las Provincias», 25-VIII-1868, p. 2b.

⁹³ M. AGUILÓ, *Discurs del senyor [...], altre dels mantenedors*, dins *Jochs Florals de Barcelona en 1862*, Barcelona, Salvador Manero, 1862, p. 145.

⁹⁴ M. AGUILÓ, *Discurs del senyor [...], altre dels mantenedors*, cit., p. 146.

⁹⁵ M. AGUILÓ, *Discurs del senyor [...], altre dels mantenedors*, cit., p. 149.

⁹⁶ M. AGUILÓ, *Discurs del Senyor President del Consistori [...], Mestre en gay saber*, dins *Jochs Florals de Barcelona en 1867. Any IX de sa restauració*, Barcelona, Alvar Verdguer, 1867, p. 31.

desde les singleres conglassades dels Pirineus fins á les planes calitjoses de Valencia y d'Elx; desde les valls patriarcals de l'alta montanya de Catalunya y del Rosselló fins á les comallerades rublides d'arbres que perfumen les illes Balears; desde les platges del golf mes enllá de Portvendres fins molt passada la costa d'Alacant, per tot arreu y en tots los endrets m'ha comparegut, á cada jornada que hi he feta, la figura benvolguda de la nostra dolça, de la nostra valenta llengua catalana⁹⁷.

La figura de Marià Aguiló és importantíssima, perquè «amb ell neix una consciència de “catalanitat” lingüística que no trobem mai abans a Mallorca»⁹⁸. Aguiló era coneixedor dels postulats dels romanistes estrangers, tingué un paper destacat en la seua difusió a Mallorca i comptà amb nombrosos deixebles que van transmetre els seus ensenyaments. És el cas del poeta Josep Francesc Vich i Sastre, de l'escriptor Pere d'Alcàntara Penya, del lul·lista Jeroni Rosselló, de l'escriptor Josep Tarongí, del filòleg Tomàs Forteza, dels poetes Joan Alcover i Miquel dels Sants Oliver i d'Antoni M. Alcover⁹⁹.

Entre aquests cal destacar el filòleg Tomàs Forteza, cosí i deixeble d'Aguiló, que estava «al corrent de la nova ciència de la filologia romànica, iniciada a Alemanya per Friedrich Diez»¹⁰⁰. L'any 1886, Forteza va publicar tres articles titulats *Observaciones generales sobre la lengua materna* a la revista «Museo Balear» en el primer dels quals es pregunta: «¿El habla de nuestros mayores es lengua ó dialecto? Tan general es negarle el primer título, como regalarle infundada y desdeñosamente el segundo. [...] Antes, empero, de ver cual de estos nombres conviene á nuestra habla materna, estudiemos el origen etimológico de los mismos»¹⁰¹.

Més endavant, Forteza repassa els territoris on es parlava la llengua catalana:

Sea, empero, cual fuere la nota constitutiva de un idioma, tal es nuestra habla materna [*sic*]. ¿Es el poderío de una nación lo que eleva á lengua el habla de un pueblo? No mide la ciencia con el cetro, sino con el cuadrante. Mas cuando

⁹⁷ M. AGUILÓ, *Discurs del Senyor President del Consistori [...]*, *Mestre en gay saber*, cit., p. 33.

⁹⁸ J. MASSOT I MUNTANER, *Els mallorquins*, cit., p. 81.

⁹⁹ Per a més informació veg. J. MASSOT I MUNTANER, *Els mallorquins*, cit., pp. 83-102.

¹⁰⁰ J. MASSOT I MUNTANER, *Els mallorquins*, cit., p. 91.

¹⁰¹ A.M. ALCOVER, *Gramática de la Lengua Catalana*, Palma, Escuela Tipográfica Provincial, 1915, p. 2.

así no fuera, Cataluña, Aragón, Valencia, la Francia meridional, Italia, Grecia, y los mares que besan estos pueblos, y las islas que bordan estos mares constituían nuestra nación; y hablaban nuestra lengua los que fueron á Murcia con el primer Jaime, y á Nicotera con Roger de Lauria, y á Sicilia y á Panissars con Pedro III, y á Galípoli con Roger de Flor y Muntaner [...] ¹⁰².

Tot seguit exposa fets extralingüístics que, de vegades, s'empraven per a decidir sobre les categories llengua, idioma i dialecte:

El tiempo, empero, devora á los héroes y borra las nacionalidades: guardado el manto de condesa y el cetro de soberana, hila su fuerte sayal y *añora* su pasada grandeza la señora del Mediterráneo. No es ya reina, pero es hermana de reinas nuestra querida lengua. Si es dado establecer el criterio de la fuerza ó del poder, sea dialecto nuestra habla, y séalo también la primitiva lengua vasca; y la de los césares y los pontífices; y la madre de las jaféticas, el Sanscrit; y la reina de las semíticas, el Hebreo.

¿Es la grandeza de las obras literarias y la fama de sus autores la nota que hace aplicable al habla de un pueblo la denominación de idioma? Idioma es nuestra lengua ¹⁰³.

A continuació, esmenta escriptors medievals com Jaume I, Muntaner, Martorell, March, Llull, i assevera:

Y no se diga que ha fenecido esta literatura: feneció la que ilustraron Demóstenes y Píndaro ¿tendría que ser dialecto también la lengua Helénica? Para despojar á nuestra lengua del nombre de tal, arranquémosla también á la de los Trovadores Provenzales, que no bastan, se dice, á legitimar este título, los enmohecidos códices de una literatura amomiada en los archivos. [...] ¿Qué habremos logrado? No arrancar á nuestra habla el título de lengua, sino sólomente que con justicia nos acusen de inaudita barbarie los sabios extranjeros y las generaciones futuras ¹⁰⁴.

Més endavant, afirma que «nuestra lengua no ha dejado ni dejará de hablar jamás» i exposa un altre argument al respecte: «¿Se considera esencial á un idioma una tradición literaria no interrumpida? Pues también la tenemos» ¹⁰⁵. I respon a la qüestió amb les paraules següents: «si no es el poderío de una nación, ni la fama de su antigua literatura, ni la vida de la

¹⁰² A.M. ALCOVER, *Gramática de la Lengua Catalana*, cit., p. 3.

¹⁰³ A.M. ALCOVER, *Gramática de la Lengua Catalana*, cit., pp. 3-4.

¹⁰⁴ A.M. ALCOVER, *Gramática de la Lengua Catalana*, cit., p. 4.

¹⁰⁵ A.M. ALCOVER, *Gramática de la Lengua Catalana*, cit., p. 5.

literatura presente lo que eleva á idioma el lenguaje de un pueblo; sino que el derecho á tal denominación está, según yo creo, en la esencia misma del lenguaje»¹⁰⁶.

És més, Forteza cita unes paraules del «célebre extranjero» Francesc Cambouliu en què el filòleg nord-català raona que el català no és un dialecte sinó una llengua romànica que té semblances sintàctiques amb les llengües germàniques; afirmacions que Forteza matisa:

Aunque discorde con el Sr. de Camboliu en alguna apreciación de detalle, como, por ejemplo, la de la mayor semejanza de nuestra sintaxis con la de las lenguas germánicas que con la de la lengua madre; sin embargo, no dejan sus convincentes razones de ser favorables á nuestra lengua y á mi proposición¹⁰⁷.

Arribats ací, es pregunta de quina llengua seria dialecte el català en cas que aquest ho fora:

¿De qué lengua lo es? Del castellano por ventura? Ante los que conocen ambos romances es inútil refutar semejante aserción que más de una vez he oído formular. [...] la lengua castellana se ha alejado, mucho más que la nuestra, de su madre la latina y de sus hermanas las demás neo-latinas¹⁰⁸.

Descartat el castellà, és el torn de l'occità:

¿Será pues nuestro habla dialecto del portugués, del italiano, del francés ó del vólaco? ¿Quizás de la noble lengua provenzal? Vana pretensión fuera negar que ha ejercido influencia en la nuestra la lengua de los Trobadores. ¿Cual de las neo-latinas podría recusarla? Si la influencia de otra habla reduce los idiomas á la categoría de dialectos, el castellano lo será del italiano, y el portugués del castellano, y el francés del provenzal, y casi todas las lenguas serán dialectos de las otras, y luego éstas dialectos de las primeras. Ninguna lengua y ninguna literatura se han librado de extrañas ingerencias. La preponderancia de la provenzal se dejó sentir poderosamente sin duda en nuestros antiguos trovadores, mas no hasta el punto de hacerles perder su nacionalidad ó autonomía; apenas inficionó á nuestros prosistas, y no llegó absolutamente al lenguaje popular¹⁰⁹.

Tot seguit, Forteza compara el català amb l'occità i acaba el primer dels articles negant la subordinació de la primera a la segona llengua:

¹⁰⁶ A.M. ALCOVER, *Gramática de la Lengua Catalana*, cit., p. 5.

¹⁰⁷ A.M. ALCOVER, *Gramática de la Lengua Catalana*, cit., pp. 5-6.

¹⁰⁸ A.M. ALCOVER, *Gramática de la Lengua Catalana*, cit., p. 6.

¹⁰⁹ A.M. ALCOVER, *Gramática de la Lengua Catalana*, cit., p. 6.

No hay pues en nuestra habla ni resabio siquiera de diptongación, y no es, por esta razón y por las anteriormente expuestas, dialecto del provenzal¹¹⁰. Es una lengua que tiene propia autonomía, si así vale decirlo, y que, en antigüedad y formas propias, iguala, si no vence, á las demás hermanas, las lenguas neolatinas¹¹¹.

Aquests escrits de Forteza són importants «perquè la doctrina que donen ja no serà discutida mai més, d'una manera seriosa almenys, a Mallorca»¹¹². Segons Rafanell constitueixen «la desactivació més seriosa que mai s'havia produït de la tradició filològica catalana, valenciana i balear tocant a la confusió occitana»¹¹³. De fet, «a partir d'ara costarà trobar ningú que contravingui la llei de Forteza»¹¹⁴.

D'altra banda, cal esmentar el lingüista Antoni M. Alcover, deixeble d'Aguiló i de Forteza, i «el qui contribuirà més decisivament a desfer aquestes vacil·lacions»¹¹⁵. Alcover –a diferència de Forteza– defensa la relació entre el català i l'occità¹¹⁶, tal com s'observa a l'inici de la *Lletra de convit*, publicada l'any 1901:

Aquest diccionari no ha d'esser just de la llengua parlada a Mallorca i parlada actualment, sinó de la llengua qui amb lo nom de llemosina o catalana és coneguda i famosa dins el món literari des del segle XII, i és una de les branques més importants de l'extensa, de la veneranda *llengua d'oc*, la qual floria a les totes ja en el segle XI i regnava com cap altra d'Europa, des del Loire fins a l'Ebre, des dels Alps fins a l'Atlàntic; era la llengua usual de quasi tots els trobadors d'Occident, l'única llengua vulgar que en aquelles saons ja tenia literatura i gramàtica i diccionaris. Doncs d'aquella branca esponerosa d'aqueix arbre excels qui abrigava baix de les seues rames maternals tants de pobles i nacions [...]; d'aqueixa branca qui se va estendre i arrelà, com arren les muntanyes, i florí i se carregà de fruits de vida, [...] des del comtat de Tolosa i la senyoria de Montpeller, seguint per les extenses i opulentes regions dels

¹¹⁰ L'afirmació que fa Forteza sobre la manca de diftongació en català «com sabem, és més que discutible. Presa en termes absoluts, és del tot falsa. ¿O és que no hi ha diftongs de cap mena en català? Menys encara en el català dels textos antics» (A. RAFANELL, *La il·lusió occitana*, cit., p. 123).

¹¹¹ A.M. ALCOVER, *Gramàtica de la Llengua*, cit., p. 10.

¹¹² J. MASSOT I MUNTANER, *Els mallorquins*, cit., p. 94.

¹¹³ A. RAFANELL, *La il·lusió occitana*, cit., p. 122.

¹¹⁴ A. RAFANELL, *La il·lusió occitana*, cit., p. 123.

¹¹⁵ J. MASSOT I MUNTANER, *Els mallorquins*, cit., p. 97.

¹¹⁶ Per a aprofundir en aquesta qüestió veg. J. MASSOT I MUNTANER, *Antoni M. Alcover i la llengua catalana*, Barcelona, PAM, 1985, pp. 113-127.

comtats de Rosselló, Cerdanya, Urgell, Besalú i Barcelona, regnes de Mallorca, València i Múrcia, fins a les llunyanes i grandioses illes de Sardenya i Sicília i els comtats d'Atenes i Neopàtria dins l'encantadora i veneranda Grècia; [...] d'aquesta llengua del bressol i del darrer sospir, d'aquesta llengua del cor, d'aquesta llengua estimadíssima, amb totes les seues varietats del Rosselló, Catalunya, Balears i València, amb totes les seues evolucions i creixences del segle XI ençà; de la gran llengua catalana entesa així, ha d'esser el diccionari que volem fer, que anam a començar¹¹⁷.

Més tard, l'any 1903, sosté en un article publicat al «Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana» que

els pobles que componien aquella nacionalitat, l'antich reyne d'Aquitània o Occitània (Catalunya y la Gàl·lia del migdia), vivint ben separats de l'Espanya central y en certa manera de la França del nort just en la època crítica per la ficsació de les llengues neollatines y congriament de llurs dialectes (sitgles VIII, IX, X); aquells pobles formaren y desplegaren la nostra llengua estimadíssima, que per això fou y es tan diferent de la del nort de França y de la del centre d'Espanya. Sí, ella fou la primogènita del llatí, entre totes les seues germanes la que ha conservada més fedelment la derivació y l'ossada llatina¹¹⁸.

Més endavant assegura que «l'història y la filologia que diuen que'ls territoris catalans formen estol idiomàtic, no amb l'Espanya central, sino amb lo migdia de França, constituint la meteixa llengua, anomenada *d'Oc, llemosina o catalana*»¹¹⁹.

I, finalment, insisteix que les seues proves i observacions

son la prova més concloent y terminant de que la *llengua d'Oc*, la nostra, es la més acostada de totes les neollatines a la *romana*, vulgar a mitjàn sítgle IX a n-el nort y migdia de França, tan acostada, que sense gens de eczageració se pot sostenir que es la meteixa llengua, perpetuada sense gayre tramudansa amb lo nom de *llengua d'Oc* dins els territoris que constituïren l'antich reyne de Aquitània, y que desde Catalunya se va estendre a les Balears, Reynes de València, Sardenya y comtats de Atenes y Neopàtria¹²⁰.

¹¹⁷ A.M. ALCOVER, *Diccionari de la Llengua Catalana. Lletra de convit*, Palma, Moll, 2003, pp. 30-31.

¹¹⁸ A.M. ALCOVER, *Questions de llengua y literatura catalana*, dins «Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana», XV, 1903, p. 254.

¹¹⁹ A.M. ALCOVER, *Questions de llengua y literatura catalana*, cit., p. 256.

¹²⁰ A.M. ALCOVER, *Questions de llengua y literatura catalana*, cit., p. 271.

Unes afirmacions amb les quals, com suggereix Rafanell¹²¹, Alcover arriba a insinuar que el català i l'occità són la mateixa llengua en l'actualitat.

5. A Catalunya del Nord, la Franja i l'Alguer

A la Catalunya del Nord cal destacar l'historiador de la literatura catalana Francesc Cambouliu, nat a Palaldà el 1820. L'any 1857 publica *l'Essai sur l'histoire de la littérature catalane*, en el qual afirma la independència del català respecte de l'occità, insisteix en la preponderància d'ambdós idiomes en l'època d'esplendor i en la influència que van exercir sobre altres llengües d'Europa¹²².

En aquesta obra, Cambouliu –d'una banda– diu que el català va nàixer al mateix temps que les altres llengües romàniques, que fou el resultat directe de la barreja dels idiomes bàrbars amb el llatí vulgar i que té les mateixes arrels que el castellà, l'occità –que ell anomena «provençal»–, l'italià i el portugués¹²³. D'altra banda, assegura que l'occità emprat pels trobadors era una llengua artificialosa que mai va coincidir amb la que parlava el poble; i que la base lingüística d'aquesta llengua devia provindre del «llemosí», però que la seua ràpida difusió el va transformar amb les aportacions dels altres trobadors i al cap de poc temps ningú en va poder reclamar la paternitat¹²⁴.

Així, aquesta obra de Cambouliu és «la primera temptativa seriosa d'anàlisi i interpretació de les principals característiques de la literatura catalana, des dels inicis fins a finals de segle XV, que intenta anar més enllà de l'acumulació i descripció de materials»¹²⁵.

¹²¹ A. RAFANELL, *La il·lusió occitana*, cit., p. 208.

¹²² J. SOLÀ, *L'origen de la llengua*, cit., p. 474.

¹²³ El text original de Cambouliu (*Essai sur l'histoire*, cit., p. 11) diu: «Issu, comme toutes les langues néo-latines, du mélange des idiomes barbares avec le latin corrompu, le catalan présente à peu près les mêmes racines que le castillan, le provençal, l'italien et le portugais».

¹²⁴ Les paraules de Cambouliu (*Essai sur l'histoire*, cit., pp. 9-10) són: «Donc la langue des troubadours n'était pas même le dialecte du classique limousin. Il est probable que cette contrée en avait fourni le fond, plutôt que le Narbonnais, [...] mais ce fond, une fois donné, se transforma rapidement entre les mains des troubadours. Chacun glissa son mot et sa forme empruntée à tel ou tel idiome local, et concourut ainsi à la construction de ce singulier édifice, qui était l'œuvre de tous, et dont personne ne pouvait réclamer la propriété».

¹²⁵ F. BERNAT I BALTRONS, *La crisi del llemosinisme*, cit., p. 321.

És per això que cal destacar la importància de Cambouliu en la superació del llemosinisme a Catalunya, ja que va influir en Milà i Fontanals, el mestre de la incipient Renaixença; així,

tot i que és cert que Milà assumí parcialment les idees lingüístiques de Cambouliu exposades a l'*Essai*, és innegable que la demostració de l'origen del terme llemosí aplicat al català i, per altra banda, de la manca de correspondència entre llengua parlada i llengua escrita en els trobadors catalans inicià el procés d'allunyament del llemosinisme de l'erudit vilafranquí¹²⁶.

En definitiva,

cal valorar la modernitat de les idees lingüístiques exposades a l'*Essai*, en molts aspectes més avançades que les dels prohoms de la Renaixença abans de 1860. Per aquesta raó, creiem que cal reivindicar la seva obra en la història de la filologia catalana i continuar en l'estudi de l'impacte que va tenir en la Catalunya del vuit-cents, tant en l'aspecte lingüístic com en el literari¹²⁷.

D'altra banda, també cal esmentar l'historiador i bibliògraf Pere Vidal, nat a Sant Pau de Fenollet el 1848, però que va viure i treballar a Perpinyà, almenys des del 1876. L'any 1903 critica les *Questions de llengua i literatura catalana* escrites i publicades per Alcover amb l'article *Questions de littérature catalane. Une querelle scientifique*, publicat a la «Revue d'Histoire et Archéologie du Roussillon». Segons Vidal, l'occità trobadoresc diferia del català, i fins i tot aquella llengua es diferenciava encara més, potser, que no pas la llengua vulgar del Llenguadoc¹²⁸. Tot seguit, Vidal remet a les proves recollides pel seu mestre, l'arxiver vinçanenc Julià-Bernat Alart, i afirma que al segle XII el català ja no es pot confondre amb la llengua dels trobadors ni amb els altres dialectes d'Oc. De manera que, –es pregunta Vidal– si és així, si hi ha una llengua catalana particular ja al segle IX, per què volem establir que tota la «Langue d'Oc» és el nostre idioma?¹²⁹ Segons Vidal, el català no es podia confondre amb l'occità; el que no qüestiona ací és la idea de pertinença del català al grup d'Oc; una idea que

¹²⁶ F. BERNAT I BALTRONS, *La crisi del llemosinisme*, cit., p. 323.

¹²⁷ F. BERNAT I BALTRONS, *La crisi del llemosinisme*, cit., p. 324.

¹²⁸ El text de Vidal diu: «s'en distingue encore plus, peut-être, que de la langue vulgaire du Languedoc» (A. RAFANELL, *La il·lusió occitana*, cit., p. 210).

¹²⁹ Exactament, Vidal afirma: «s'il est ainsi, s'il existe une langue catalane particulière dès les IXe siècle, pourquoi donc vouloir établir que toute la Langue d'Oc est notre langue?» (A. RAFANELL, *La il·lusió occitana*, cit., pp. 210-211).

a l'època, no la discutia gairebé ningú¹³⁰. Al capdavant, l'apriorisme nacionalitari que condiciona aquesta discrepància desplaça el centre de la discussió, d'una manera semblant als textos que escrivia el filòleg Ramón Menéndez Pidal des de la perspectiva espanyolista¹³¹.

Tot amb tot, molts erudits catalans, valencians i balears consideraven que el vessant septentrional dels Pirineus pertanyia a un hemisferi gàl·lic, però

no pas els savis rossellonesos, que, atrapats entre dues fronteres (la pirinenca i la de les Corberes: la política i la lingüística), sempre que puguin afirmaran la seva catalanitat. De fet, ells eren els que s'hi jugaven més, si l'argument occitanista tirava endavant. Si el català s'«occitanitzava», el català-rossellonès corria el risc de patestitzar-se¹³².

Pel que fa a la Franja, cal mencionar el polític i historiador Joaquín Costa¹³³, que l'any 1879 publica una sèrie de quatre escrits titulats *El ribagorzano y otros dialectos aragoneses-catalanes y catalanes-aragoneses* al «Boletín de la Institución Libre de Enseñanza», on estudia la situació lingüística de les comarques de la Ribagorça i la Llitera¹³⁴. En primer lloc, Costa descriu les zones de transició lingüística que hi ha a la Ribagorça:

En los extremos N. O. y S. de la zona de transición, las lenguas puestas en contacto son tres, y el dialecto mestizo que allí se habla participa de su triple naturaleza: es aragonés-catalán-patois en Benasque; aragonés-catalán-valen-

¹³⁰ Un dels pocs que va discutir aquesta idea fou el filòleg espanyol Ramón Menéndez Pidal en *El catalán y los catalanistas. Cataluña bilingüe*, dins «El Imparcial», 15-XII-1902, p. 1abc.

¹³¹ A. RAFANELL, *La il·lusió occitana*, cit., pp. 210-212.

¹³² A. RAFANELL, *La il·lusió occitana*, cit., pp. 118-119.

¹³³ Considerem que cal incloure a l'aragonés Joaquín Costa perquè, d'una banda, encara que va nàixer a Montsó (Cinca Mitjà) –poble de parla aragonesa, però de llengua catalana fins al segle XVII–, va viure a Graus (Ribagorça) des dels sis anys; i, d'altra banda, perquè al poble de Graus es parla grausí, un dialecte aragonés de transició al català, si bé en alguns dels seus nuclis poblacionals es parla català (com és el cas de Güell, Puig, el Racó, Salines, la Collada, la Ribera i el Soler). D'altra banda, la manca d'erudits i lletraferits de la Franja que escriguen sobre la llengua catalana es deu al desprestigi que aquesta tenia en els segles XVIII i XIX.

¹³⁴ Els quatre articles es van publicar al «Boletín de la Institución Libre de Enseñanza» de gener a març de 1879, a les pàgines 2-3, 18-19, 33-34 i 41-42 del tom III. Cítem els fragments reproduïts en E. FERNÁNDEZ CLEMENTE, *Estudios sobre Joaquín Costa*, Saragossa, Prensas Universitarias de Zaragoza, 1989, pp. 387-400.

ciano en Alcañiz y Valderrobles. En el resto de la línea pueden observarse las variedades siguientes:

1.ª Hacia el centro, el dialecto tamaritano, y acaso también el de Fraga, descubre un tinte valenciano que se revela principalmente en la vocalización. [...] / 3.º [...] en Bonansa, Forcat, Bono, Aneto, Montanuy, Bíbiles, Benifons, Castanesa, Ginast, etc., al N. de la línea divisoria: esta reducida, pero bien poblada comarca, habla el catalán, porque si bien política y administrativamente depende de Aragón, su centro eclesiástico y social está en Cataluña: en Vilaller (Lérida) [...]; en una palabra, viven en íntima relación con pueblos de habla catalana, mientras que son casi nulas y puramente oficiales sus relaciones con el castellano. 4.º El resto de la zona fronteriza está ocupado por numerosos dialectos de transición aragoneses-catalanes¹³⁵.

Tot seguit, estableix diferents «zonas isoglosas que determinan la transición gradual entre las dos lenguas [...], ordenadas, en lo posible, de manera que revelen la transición gradual desde el castellano-aragonés al catalán»¹³⁶.

A continuació, esmenta característiques lèxiques i fonètiques «de los dialectos aragoneses-catalanes»¹³⁷ i fa algun comentari d'interés com el següent: «En algunos pueblos, Benabarre, por ejemplo, las gentes son trilingües, hablan el catalán con los catalanes, el castellano-aragonés con los aragoneses o castellanos, y en su dialecto nativo cuanto conversan entre sí»¹³⁸.

D'altra banda, també parla dels orígens del català de la Ribagorça, que relaciona amb l'occità:

El sistema de dialectos derramados por la región ribagorzana y demás comarcas aragonesas, finítimas de Cataluña, confirma de una manera práctica la doctrina tocante al movimiento de traslación y avance de las líneas isoglosas, en presencia de una lengua nacional que obra interior y exteriormente a un mismo tiempo. Feudo francés en sus orígenes y corriendo una suerte común con el condado de Pallás y el valle de Arán, debió hablar la Ribagorza en sus orígenes un dialecto de «oc», o muy aproximado a esta lengua¹³⁹.

I, a continuació, fa observacions sobre l'evolució històrica d'aquest parlar, que relaciona –en primer lloc– amb la influència de l'aragonés en

¹³⁵ E. FERNÁNDEZ CLEMENTE, *Estudios sobre Joaquín Costa*, cit., pp. 388-389.

¹³⁶ E. FERNÁNDEZ CLEMENTE, *Estudios sobre Joaquín Costa*, cit., p. 390.

¹³⁷ E. FERNÁNDEZ CLEMENTE, *Estudios sobre Joaquín Costa*, cit., pp. 392-396.

¹³⁸ E. FERNÁNDEZ CLEMENTE, *Estudios sobre Joaquín Costa*, cit., p. 396.

¹³⁹ E. FERNÁNDEZ CLEMENTE, *Estudios sobre Joaquín Costa*, cit., pp. 397-398.

els segles XV i XVI i –posteriorment– amb l'«acción avasalladora» del castellà¹⁴⁰. És un fenomen que, segons Costa, també ocorre en les altres zones analitzades:

La facilidad de las comunicaciones y la mayor frecuencia de los viajes, el desarrollo de la prensa periódica, la centralización administrativa, la milicia, las escuelas y los libros, han ido quitando fuerzas al catalán y acrecentándolas al castellano. A poder de tantas causas reunidas, el equilibrio de las dos lenguas se rompe; y allí donde se habían amalgamado, se disocian, y donde había imperado la primera, u otro dialecto lemosin, lo va expulsando rápidamente la segunda. [...] Si algún pueblo, como Baldellou y Tamarite, ha resistido hasta el presente la invasión tumultuosa del castellano-aragonés, débese a que tales pueblos son como dependencias de Cataluña y arrabales de Lérida¹⁴¹.

Al capdavall,

También el dialecto de Benasque pierde visiblemente catalán y adquiere bearnés y castellano, porque sus relaciones ordinarias mas las sostiene con Aragón y Bearne que con Cataluña. [...] Este cruzamiento de las hablas peninsulares con las usadas al otro lado del Pirineo, no es exclusivo del valle de Benasque, sino general a todos los demás fronterizos que se encuentran en condiciones análogas de la fácil comunicación con Francia, como el valle de Arán y el valle de Andorra¹⁴².

Al tombant de segle, Costa va parlar amb el romanista francès Alfred Morel-Fatio, que va enviar el jove deixeble Jean-Joseph Saroihandy a l'Aragó, el qual va recórrer la Franja dels Pirineus fins a Mequinensa des de l'any 1896 replegant materials dialectològics i posteriorment presentaria un treball al Congrés de 1906¹⁴³.

Per últim, cal esmentar la ciutat de l'Alguer i els estudis que els algueresos d'aquest període van realitzar sobre la llengua catalana. És el cas del músic i poeta Joan Pais, que entre 1899 i 1902 escriu la *Grammatica del*

¹⁴⁰ E. FERNÁNDEZ CLEMENTE, *Estudios sobre Joaquín Costa*, cit., p. 398.

¹⁴¹ E. FERNÁNDEZ CLEMENTE, *Estudios sobre Joaquín Costa*, cit., p. 399.

¹⁴² E. FERNÁNDEZ CLEMENTE, *Estudios sobre Joaquín Costa*, cit., p. 399. A més, ací Costa cita a peu de pàgina el valencià Benvingut Oliver en els termes següents: «Los habitantes del valle de Arán hablan una mezcla de catalán y del lenguaje patois del Condado de Foix (B. Oliver, *Código de las costumbres de Tortosa*, t. I, p. 231)».

¹⁴³ J. MONCLÚS – A. QUINTANA, *El català a l'Aragó*, dins *Segon Congrés Internacional de la Llengua Catalana*, a cura de A. Ferrando, València - Barcelona, IFV - PAM, 1989, vol. 8, p. 198.

dialetto moderno d'Alghero, publicada pòstumament per Pasqual Scanu el 1970 amb el títol *Gramàtica algueresa*¹⁴⁴. L'any 1902, Pais reconeixia que es tractava d'una empresa difícil per la manca de materials filològics amb què comptava i, d'altra banda, afirmava que l'objectiu del seu ambiciós projecte era «purgà' lu nostru dialeto més que puguem y de acustarlu a la llengua mara, la catalana. Això, però, mus rasixi difícil per mancanza de una bona gramàtica catalana que cuntengui la sintassi y de un bon diccionari de la llengua materna»¹⁴⁵.

Anys després, concretament l'1 de setembre de 1906, Pais envia una carta a l'escriptor català Josep Aladern, fundador i director de la revista «Catalònia». Unes setmanes més tard, Aladern publica la lletra esmentada en què Pais confessa: «jo hauria volgut especialment escriure unes quantes notes sobre la utilitat y necessitat de l'unitat de [...] la llengua catalana»¹⁴⁶. I, tot, seguit es pregunta «¿Perqué no se reuneix una academia que amb la publicació de una bona gramàtica y un bon diccionari dongui unitat a la llengua dels nostros majors y la purguin de totes les improprietats, de les quals l'han assoterrada 'ls galicisants, castellanisants é italianisants?»¹⁴⁷. Pais, com molts altres escriptors de l'època, no entenia el desori ortogràfic que imperava al conjunt de la catalanofonia.

Altrament, el mestre d'escola Joan Palomba fa aparéixer el 1906 la *Grammatica del dialetto algherese*¹⁴⁸ i escriu un vocabulari alguerés-català-italià que restà inèdit. Una gramàtica que, segons Joan Armangué¹⁴⁹, Palomba va plagiar al seu cosí Joan Pais i es va anticipar en la publicació, fet que va facilitar a Pais adonar-se de les errades i imperfeccions que tenia la seua gramàtica.

¹⁴⁴ J. PAIS, *Gramàtica algueresa*, a cura de P. Scanu, Barcelona, Barcino, 1970.

¹⁴⁵ J. ARMANGUÉ, *Represa i exercici de la consciència lingüística a l'Alguer*, Dolianova, Grafica del Parteolla, 2006, p. 69.

¹⁴⁶ J. PAIS, *Una lletra d'En Páis*, dins «Catalònia. Revista literària setmanal», XIV, 1906, p. 6a.

¹⁴⁷ J. PAIS, *Una lletra d'En Páis*, cit., p. 6a.

¹⁴⁸ J. PALOMBA, *Grammatica del dialetto algherese odierno*, Sàsser, G. Montorsi, 1906.

¹⁴⁹ J. ARMANGUÉ, *Represa i exercici de la consciència lingüística a l'Alguer*, cit., p. 73.

6. Conclusions

Comptat i debatut, els posicionaments del conjunt d'erudits i escriptors de la catalanofonia respecte al nom, la identitat i l'origen de la llengua catalana foren diversos. En primer lloc, a Catalunya s'hi observa unanimitat respecte al nom del conjunt de la llengua catalana. El primer erudit que desaprova l'ús del terme «llemosí» per a referir-se a la llengua catalana és Antoni de Bofarull l'any 1854, seguit per Manuel Milà i Fontanals l'any 1858, i és a partir d'aquest moment que el llemosinisme onomàstic decau fins a desaparèixer en aquest territori. En aquest període, els lletraferits i erudits catalans palesen progressivament que el català és una llengua independent de l'occità. Tanmateix, en la qüestió de l'origen de la llengua no hi hagué una total conformitat. La majoria van assumir que el català ha estat sempre una llengua independent de l'occità i que, per tant, es va originar directament del llatí vulgar. Aquesta és la posició d'Antoni de Bofarull i Manuel Milà i Fontanals, que va resultar determinant per als erudits catalans coetanis i posteriors. Però encara hi hagué una minoria de lletrats que es van mantindre en la posició que defensava que el català es va independitzar de l'occità, que al seu torn provenia del llatí vulgar, com és el cas de Josep Aladern i Miquel Ventura.

En segon lloc, al País Valencià, la posició d'anomenar explícitament catalana el conjunt de la llengua, en consonància amb els postulats de la incipient filologia romànica, fou minoritària entre els escriptors i erudits de l'època, sobretot si la comparem amb la posició llemosinista. Alguns dels qui ho fan són Benvingut Oliver i Joan Baptista Perales, però la majoria mantenen el nom «llemosí» perquè el nom «català» –i derivats– no satisfà les seues aspiracions identitàries. D'aquesta manera el llemosinisme onomàstic perviu més que a la resta de territoris de parla catalana, i aquest fet s'explica perquè l'ús que se'n fa defuig les disputes entre territoris de la catalanofonia i reconeix –ni que siga implícitament– la unitat de la llengua catalana. A més, els lletrats valencians d'aquest període consideren que el català i l'occità eren la mateixa llengua romànica, però que ambdues es van separar i esdevingueren llengües independents. Així, la major part dels escriptors i erudits de l'època continuen en la posició llemosinista, segons la qual el conjunt de la llengua catalana tindria un origen comú amb l'occitana, que aleshores anomenen «llemosina». Teodor Llorente és l'únic valencià d'aquest període que s'apropa a la posició de la filologia romànica respecte a l'origen singular del conjunt de la llengua catalana, llatí però deslligat de l'occità des de l'inici, concretament en l'article que publica el 1868 al diari «Las Provincias». De fet, probablement cal esperar fins al 1933 per a observar una afirmació filològica nítida respecte a aquesta

qüestió, quan el jove filòleg Manuel Sanchis Guarner publica la primera edició de *La llengua dels valencians*¹⁵⁰. Ara bé, cal tindre en compte dues qüestions importants en aquest període temporal al País Valencià: en primer lloc, no hi ha cap filòleg ni romanista, situació que contrasta amb la d'altres territoris catalanoparlants com Catalunya i les Illes Balears, on comptaven amb eminències com Manuel Milà i Fontanals i Antoni M. Alcover; i, en segon lloc, el sentiment identitari dels valencians, que convergeix en la identificació de la identitat regional valenciana amb la identitat nacional espanyola, fet que els allunyava dels erudits catalans.

D'altra banda, els erudits de les Illes Balears, gràcies al mestratge que van exercir Marià Aguiló i Tomàs Forteza, majoritàriament empren el nom «català» –i derivats– per a referir-se al conjunt de la llengua catalana, reconeixen la independència del català i de l'occità com a llengües romàniques diferenciades, així com l'origen romànic però autònom d'ambdues, encara que tampoc hi ha unanimitat, com demostren les afirmacions d'Antoni M. Alcover.

Pel que fa a la Catalunya del Nord, els historiadors Francesc Cambouliu i Pere Vidal deixen clara la qüestió onomàstica, la separació lingüística entre les llengües catalana i occitana i l'origen romànic però independent d'ambdues llengües, ben probablement perquè vivien prop de la frontera lingüística amb l'occità i això els feia veure amb més clarividència la separació entre el català i l'occità.

En canvi, la Franja i l'Alguer són els territoris on menys interès va suscitar el nom, la identitat i l'origen de la llengua catalana, encara que cal tindre en compte la demografia i l'extensió del territori franjolí i de la ciutat d'ultramar, així com la situació perifèrica respecte de la resta de territoris de la catalanofonia.

Al capdavant, cal reconèixer que l'impacte de la incipient romanística internacional es pot reduir a filòlegs com Antoni de Bofarull i Manuel Milà i Fontanals a Catalunya, Marià Aguiló, Jeroni Forteza i Antoni M. Alcover a Mallorca, i els erudits Francesc Cambouliu a la Catalunya del Nord i Teodor Llorente al País Valencià, sobretot en la segona meitat del segle XIX. De fet, fou a través d'aquests filòlegs i erudits nostrats que els postulats de la romanística internacional sobre la llengua catalana van arribar a cercles cultes cada vegada més grans dels territoris de parla catalana. Tot amb tot, la celebració del Primer Congrés Internacional de la Llengua Catalana a Barcelona l'any 1906 –on hi van participar membres de tota la catalanofonia– és un punt culminant en la difusió d'aquests coneixements lingüístics.

¹⁵⁰ M. SANCHIS GUARNER, *La llengua dels valencians*, València, l'Estel, 1933.